

Prisutnost materijala otvorenog pristupa na web stranicama sveučilišnih knjižnica

Gambiraža, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:665032>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Izvanredni diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti – knjižničarstvo

Andrea Gambiraža

**Prisutnost materijala otvorenog pristupa na web
stranicama sveučilišnih knjižnica**

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti

Izvanredni diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti – knjižničarstvo

Prisutnost materijala otvorenog pristupa na web stranicama
sveučilišnih knjižnica

Diplomski rad

Studentica:

Andrea Gambiraža

Mentorica:

doc. dr. sc. Jadranka Stojanovski

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Andrea Gambiraža**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Prisutnost materijala otvorenog pristupa na web stranicama sveučilišnih knjižnica** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 11. siječnja 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Uloga i važnost sveučilišnih knjižnica.....	4
3. Otvoreni pristup.....	5
3.1. Značenje pojma otvorenog pristupa	5
3.2. Razvoj otvorenog pristupa.....	7
3.2.1. Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup	8
Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup	8
3.2.2. Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu.....	9
3.2.3. Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanstvenom znanju.....	10
3.2.4. Ostali važni dokumenti o otvorenom pristupu.....	11
3.3. Oblici ostvarivanja otvorenog pristupa.....	13
3.4. Financiranje otvorenog pristupa	15
3.5. Autorsko-pravna pitanja	16
4. Materijali otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih i irskih sveučilišnih knjižnica	20
4.1. Metodologija.....	20
4.1.1. Materijali.....	20
4.1.1.1. Digitalni repozitoriji.....	20
4.1.1.2. Digitalne zbirke.....	21
4.1.1.3. Knjige i časopisi.....	21
4.1.1.4. Obrazovni materijali	21
4.1.1.5. Popularni repozitoriji, arhivi i baze podataka u otvorenom pristupu.....	21
4.1.2. Uzorak istraživanja	26
4.1.3. Instrument istraživanja	28
4.2. Pregled zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica	28
4.2.2. Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Sveučilište u Zagrebu	29
4.2.3. Sveučilišna knjižnica u Splitu	31
4.2.4. Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku GISKO	33
4.2.5. Sveučilišna knjižnica Rijeka	34
4.2.6. Sveučilišna knjižnica u Zadru	35

4.2.7. Sveučilišna knjižnica u Dubrovniku	36
4.2.8. Sveučilišna knjižnica u Puli	37
4.2.9. Knjižnica Sveučilišta Sjever	39
4.2.10. Web stranice sveučilišnih knjižnica privatnih sveučilišta.....	39
4.2.11. Skupni prikaz institucijskih repozitorija hrvatskih sveučilišnih knjižnica	41
4.3. Pregled zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica	45
4.3.1. Knjižnica sveučilišta Dublin City University	46
4.3.2. Knjižnica sveučilišta Maynooth University	48
4.3.3. Knjižnica sveučilišta National University of Ireland, Galway (NUI).....	49
4.3.4. Knjižnica sveučilišta Trinity College Dublin	51
4.3.5. Knjižnica sveučilišta University College Cork (UCC).....	52
4.3.6. Knjižnica sveučilišta University College Dublin (UCD).....	54
4.3.7. Knjižnica sveučilišta University of Limerick	58
5. Zaključak	61
Izvori podataka o sveučilišnim knjižnicama	63
Literatura i digitalni izvori:.....	64
The presence of open access material on the web pages of university libraries.....	67
Popis slika.....	68
Popis tablica.....	68
Prilozi.....	70

Sažetak

Ovaj rad analizira prisustvo sadržaja u otvorenom pristupu na web stranicama sveučilišnih knjižnica. Teorijski dio rada objašnjava pojam otvorenog pristupa znanstvenim informacijama kao i važnost istoga za istraživačku zajednicu. Navode se inicijative i dokumenti koji potiču razvoj otvorenog pristupa te oblici njegovog ostvarivanja: tzv. zeleni put (samoarhiviranje i izgradnja mreže repozitorija) i zlatni put (objavljivanje u časopisima koji su u otvorenom pristupu). Pojašnjeni su različiti načini financiranja otvorenog pristupa kao i autorsko-pravna pitanja. Provedena je analiza zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih i irskih sveučilišnih knjižnica. Analizirane su web stranice osam javnih i dva privatna sveučilišta u Hrvatskoj te sedam sveučilišta u Irskoj. Prema analiziranim podacima gotovo sve hrvatske sveučilišne knjižnice imaju sveučilišne repozitorije, dok samo polovica nudi vlastitu digitalnu građu. Obrazovne materijale u otvorenom pristupu nudi sedam od 10 analiziranih hrvatskih sveučilišnih knjižnica. Uključenost materijala otvorenog pristupa u knjižnične kataloge ovisi o vrsti građe (e-časopisi 7/10, e-knjige 0/10, online udžbenici 4/10, online priručnici 0/10). Za web stranice irskih sveučilišnih knjižnica podatci su sljedeći: prisutnost sveučilišnih repozitorija 7/7, prisutnost vlastite digitalne građe 5/7, prisutnost obrazovnih materijala 5/7, pretraživost materijala otvorenog pristupa putem knjižničnih kataloga (e-časopisi 6/7, e-knjige 1/7, udžbenici – tiskani 6/7, online izdanja 3/7, priručnici – tiskani 3/7, online izdanja 2/7).

Ključne riječi: otvoreni pristup, materijali otvorenog pristupa, sveučilišne knjižnice, autorsko pravo

1. Uvod

U današnje je vrijeme nezamislivo da neka ustanova, organizacija ili poslovni subjekt nema svoje web stranice. Društvo uvelike ovisi o internetu zbog prikupljanja i širenja informacija. Na internetu se prikupljaju informacije nužne za poslovanje, obrazovanje ili za zabavu. Informacijske ustanove kojima je osnovno poslanje prikupljanje, pohranjivanje i davanje na korištenje informacija na različitim nosačima i medijima trebale bi svojim web stranicama i uslugama na njima biti primjerom najbolje prakse. Knjižnice današnjice postale su informacijska središta koja zadovoljavaju informacijske potrebe najzahtjevnijih korisnika među kojima se posebice ističu korisnici visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica, nastavnici i njihovi studenti. Da bi knjižnice u potpunosti izvršile svoju prvotnu zadaću „ pružanja obavijesti i spoznaja bitnih za uspješno uključivanje u suvremeno društvo koje se temelji na znanju i informaciji“¹, knjižnice moraju svoj način poslovanja, svoje usluge i programe prilagoditi novom okruženju suvremenog informacijskog društva. Jedan od prvih koraka u tom smislu svakako je izrada web stranica knjižnice koje će ponuditi odgovore i pružiti relevantnu informaciju svojim korisnicima.

Ovaj rad proučava web stranice sveučilišnih knjižnica nastojeći utvrditi na koji način one promoviraju otvoreni pristup, zalažu li se za inicijative otvorenog pristupa te nude li materijale u otvorenom pristupu. U slijedećim poglavljima pojasnit će se pojam otvorenog pristupa (engl. Open Access ili skraćeno OA) odnosno pristup online materijalima bez naknade. Otvoreni pristup posebno je značajan za znanost, znanstvene radove i pristup znanstvenim informacijama stoga što pruža neograničen pristup znanstvenim radovima cijeloj akademskoj i istraživačkoj zajednici i omogućuje nesmetano širenje znanja. Takav način širenja znanja uvelike je učinkovitiji od tradicionalnog objavljivanja znanstvenih radova u časopisima, knjigama i zbornicima skupova u tiskanom obliku. Korisnici znanstvenih radova u otvorenom pristupu za korištenje nemaju nikakvih troškova, osim naknade koju plaćaju pružatelju usluge povezivanja na internet.

Uzorak na kojem je provedeno istraživanje su web stranice sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj i Irskoj. Podaci o broju i nazivu sveučilišta prikupljeni su s web stranica Agencije za znanost i visoko obrazovanje² i World Universities Search Engine.³ Hrvatska i Irska zemlje su s približnim brojem stanovnika kao i približnim brojem sveučilišta i to ih čini pogodnim za usporednu analizu.

¹ UNESCO-ov manifest za školske knjižnice

² Usp. URL: <https://www.azvo.hr/index.php/hr/visoko-obrazovanje/visoka-ucilista> (30. 3. 2016.)

³ Usp. URL: <http://www.4icu.org/> (29. 3. 2017.)

2. Uloga i važnost sveučilišnih knjižnica

Prema Katici Tadić, knjižnicu možemo najjednostavnije definirati kao „kulturnu i informacijsku ustanovu koja slijedeći općeprihvaćene ciljeve društva i načela stručnoga rada odabire, nabavlja, obrađuje, u fizičkome i obavijesnome smislu sređuje te čuva i daje na korištenje knjižničnu građu, a preko organiziranih službi pruža raznolike usluge aktivnim i potencijalnim korisnicima.“⁴

Sveučilišne knjižnice svojim značajkama pripadaju visokoškolskim knjižnicama. One su svojim službama i uslugama namijenjene ponajprije studentima, nastavnicima i stručnim suradnicima na sveučilištu, ali i ostalim članovima šire društvene zajednice koji se bave znanstvenim i stručnim radom. Nezaobilazan su čimbenik suvremenih obrazovnih i znanstvenih sustava pa je stoga prijeko potrebno da u svoje poslovanje kontinuirano ugrađuju suvremena dostignuća knjižnične djelatnosti i informacijske znanosti. Visokoškolske knjižnice sastavni su dio znanstveno-nastavne i istraživačke infrastrukture jer svojim zbirkama, službama i uslugama doprinose razvoju znanosti i pomažu unaprjeđenju odgojno-obrazovnog i znanstveno-istraživačkog rada na sveučilištima.⁵ Visokoškolske knjižnice putem svojih usluga potiču korištenje svih raspoloživih izvora znanja, potiču pretraživanje, sudjeluju aktivno u svim segmentima visokog obrazovanja i neprestano se prilagođavaju vremenu u kojem djeluju.

Sveučilišne knjižnice su knjižnice općeznanstvenog tipa. To su stručne organizacije u sastavu sveučilišta i matične knjižnične institucije za sve ostale jedinice sveučilišnog knjižničnog sustava.⁶

Suvremeno doba sa svojim tekovinama, razvojem komunikacijskih i informacijskih tehnologija dovodi do nastanka informacijskog društva koje nalaže mijenjanje čitavog konteksta obrazovanja, učenja i znanstvene djelatnosti. Nove informacijske tehnologije donose različite mogućnosti za otvaranje i povezivanje obrazovanja širom svijeta i za poboljšanje uspješnosti učenja na svim razinama i svim vrstama obrazovanja.⁷ Knjižnice u novom okruženju ne gube svoju odgojno-obrazovnu ulogu nego je mijenjaju i usklađuju s novim mogućnostima komuniciranja i novim raspoloživim tehnologijama. Knjižnice se,

⁴ URL: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pogl1.htm#1> (30. 3. 2016.)

⁵ Usp. Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj, dostupno na URL: https://www.fer.unizg.hr/download/repository/Standardi_za_visoko%C5%A1kolske_knji%C5%BEnice_u_RH_iz_1990.pdf (30.3. 2016.)

⁶ Isto.

⁷ Usp. Kovačević, D., J. Lasić-Lazić, J. Lovrinčević. Školska knjižnica – korak dalje. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Altagama, 2004. Str. 58.

između ostalog, predstavljaju unutar globalne mreže izrađujući i održavajući svoje web stranice.

Web stranice sveučilišnih knjižnica uklanjaju brojne prepreke i poteškoće na koje korisnici knjižnice nailaze, kao što su udaljenost, nemogućnost fizičkog posjeta knjižnici i sl. Uz pomoć web stranica knjižnice omogućuju svojim korisnicima pronalazak potrebnih informacija u bilo koje vrijeme, neovisno o mjestu na kojem se nalaze. Jedan od preduvjeta kvalitetne usluge jest lako dostupna i lako pretraživa mrežna stranica koja uslugama i dizajnom odgovara potrebama korisnika i u potpunom je skladu s vremenom i okruženjem. U osmišljavanju i dizajniranju web stranica knjižnica trebali bi uz informatičke sudjelovati i informacijski stručnjaci. Pojedini su korisnici stalni posjetitelji web stranica knjižnica, a poželjno je da takva aktivnost prijeđe u naviku svim korisnicima koji koriste internet za rad, učenje i razonodu. Prema Lazzarich web stranice knjižnica moraju funkcionirati kao portal koji će korisniku omogućiti mogućnost pretraživanja svih izvora informacija kojima knjižnica raspolaže.⁸ U skladu s takvim stavom web stranice knjižnica, poglavito sveučilišnih, trebale bi omogućavati pronalaženje i pristup znanstvenoj literaturi, literaturi za učenje i izradu znanstvenih, stručnih i studentskih radova. Pristup literaturi dostupnoj u online okruženju koji je ostvariv bez ograničenja i novčane naknade zovemo otvorenim pristupom.

3. Otvoreni pristup

3.1. Značenje pojma otvorenog pristupa

Prema „Hrvatskoj deklaraciji o otvorenom pristupu“ „Otvoreni pristup je slobodan, besplatan i neometan mrežni pristup digitalnim znanstvenim informacijama koji omogućava čitanje, pohranjivanje, distribuciju, pretraživanje, dohvaćanje, indeksiranje i/ili drugo zakonito korištenje. *Slobodan* u ovom kontekstu znači trajno slobodan od bilo kakvih ograničenja i postavljanja uvjeta za pristup i korištenje. U svrhu slobodnog korištenja informacija nužno je jamčiti anonimnost korisnicima informacija“.⁹ Otvoreni pristup podrazumijeva brzu (trenutnu) mrežnu dostupnost rezultata istraživanja koje istraživači daju na raspolaganje javnosti uz pravo čitanja, preuzimanja, kopiranja, distribucije, tiskanja, pretraživanja, povezivanja, indeksiranja i daljnje obrade, a bez očekivanja da za odobreni slobodni pristup

⁸ Lazzarich, L. Koliko web stranice knjižnica mogu pomoći ili odmoći u promidžbi? // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 46 (2003[i.e. 2004]), 3/4 ; str. 119-124.

⁹ Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu; dostupno na URL: <http://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija> (30. 3. 2016.)

budu plaćeni.¹⁰ Uz gore citiranu „Hrvatsku deklaraciju o otvorenom pristupu“, valja spomenuti tri najznačajnije inicijative i deklaracije o otvorenom pristupu. To su „Budimpeštanska inicijativa za slobodni pristup“, „Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu“ i „Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanstvenom znanju“ popularno nazvane „3B“. One se u potpunosti zalažu za promicanje otvorenog pristupa znanstvenim informacijama, a ujedno su među prvim dokumentima koji su donijeli i izložili koncept otvorenog pristupa znanstvenim informacijama. Na njihovim temeljima stvorene su još i „Pariška deklaracija o otvorenom pristupu obrazovnim resursima“ i „Haška deklaracija o otkrivanju znanja u digitalnom obliku“ o kojima će biti riječi u daljnjem tekstu.

Komercijalizacija je dovela znanstveno izdavaštvo u veliku krizu. Pojava web tehnologija nije iskorištena kako bi se troškovi objavljivanja znanstvenih radova smanjili, već je došlo do dodatnih ograničavanja pristupa znanstvenim radovima. Recenziranim znanstvenim radovima koje objavljuju časopisi (postprint – što u akademskom objavljivanju označava digitalni nacrt članka nakon recenzije¹¹) tako je moguće pristupiti samo ukoliko korisnik radi u ustanovi koja je prethodno platila skupe pretplate, spreman je platiti izdavaču oko 30€ za pojedini rad, autor je prethodno platio određenu naknadu izdavaču kako bi rad bio slobodno dostupan (500€ do 5000€, ovisno o znanstvenom području), časopis je u otvorenom pristupu ili je autor objavljeni rad pohranio u digitalni repozitorij. Mogućnosti web tehnologija i lakoća objavljivanja digitalnih dokumenata, a imajući u vidu brojna ograničenja vezana uz pohranu izdavačeve inačice objavljenog rada, doveli su do mogućnosti objavljivanja i nerecenziranih verzija radova (preprint – digitalni nacrt znanstvenoga rada koji još nije objavljen u znanstvenom časopisu¹²) koji su najčešće pohranjeni u sklopu digitalnih repozitorija ili arhiva. Razlog tome jest što autor posjeduje sva prava kada je riječ o preprint verziji te može osigurati nesmetani pristup takvoj verziji rada. Osnovna uloga znanstvenih časopisa treba biti unaprjeđenje znanosti objavljivanjem pouzdanih, relevantnih i vjerodostojnih rezultata novih istraživanja. Objavljivanje u znanstvenom časopisu, autorima i njihovim ustanovama, donosi priznanje i ugled, pri čemu je presudna kvaliteta, odnosno ugled časopisa. Znanstvene informacije u suvremenom poimanju znanosti nisu relevantne ukoliko nisu odmah objavljene i tako stavljene na uvid znanstvenoj zajednici. Na taj se način one

¹⁰ Otvoreni pristup i otvoreni obrazovni sadržaji; dostupno na URL: http://www.srce.unizg.hr/fileadmin/Srce/dokumenti/srce_novosti/Novosti_pdf/sn45.pdf (30. 3. 2016.)

¹¹ Usp. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Postprint> (30. 3. 2016.)

¹² Usp. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Preprint> (30. 3. 2016.)

moгу provjeriti, vrjednovati, i što je najvažnije, koristiti za daljnja istraživanja.¹³ Presudan u tome je otvoreni pristup znanstvenim informacijama.

Pristup objavljenim znanstvenim radovima bez ikakve financijske naknade i bez prepreka bilo kakve vrste glavni je cilj otvorenog pristupa. Istraživačkoj i znanstvenoj zajednici pristup znanstvenim radovima treba biti neograničen u svrhu neprestanog širenja znanja. Znanstveni radovi pohranjeni u institucijskim repozitorijima više su puta pregledani (vrlo vjerojatno i citirani) nego radovi koji su pohranjeni u bazama podataka komercijalnih izdavača i time zatvoreni i nedostupni većini korisnika¹⁴. Samu inicijativu otvorenog pristupa potakla je kriza izdavaštva znanstvenih časopisa nastala ubrzo nakon Drugog svjetskog rata nakon što su komercijalni nakladnici preuzeli većinu znanstvenih časopisa te naglo povišili cijenu pretplata. Prema Hebrang-Grgić cijene znanstvenih časopisa od 1986. do 1996. godine porasle su za 147%.¹⁵ Pojava digitalnih medija znanstvenicima nakratko dala nadu za rješavanje krize.¹⁶ No, od početka devedesetih godina pa do danas kriza znanstvenog izdavaštva samo se produbila. Razvojem novih tehnologija, sofisticiranih računala i poglavito web tehnologija stvorena je mogućnost digitalnog objavljivanja. Pa iako su danas časopisi mahom u digitalnom obliku, pristup objavljenim radovima nije moguć, osim uz plaćanje visokih pretplata. Zbog navedenih problema u znanstvenom izdavaštvu rađa se ideja o mogućnosti osiguravanja pristupa časopisima i knjigama bez zapreka. Zagovornici ideje o otvorenom pristupu stoga su svoje zaključke i najvažnije ciljeve uokvirili su tri prethodno spomenute deklaracije.

3.2. Razvoj otvorenog pristupa

Jedan od pionira otvorenog pristupa bio je Paul Ginsparg, fizičar koji je 1991. godine uvidio potrebu stvaranja središnjeg „skladišta“ za sve znanstvene članke koje je elektroničkom poštom dobivao od svojih kolega, budući da je u području fizike razmjena radova prije slanja u časopis i prije recenzije (tzv. preprint) bila uobičajena i u tiskanom dobu. Sastavio je program, kojim je bilo omogućeno pohranjivanje znanstvenih radova na jedan poslužitelj te osigurao pretraživanje i pristup cjelovitim tekstovima svih prikupljenih radova.

¹³ Šember. M. Vrjednovanje biomedicinskih časopisa u otvorenom pristupu s pomoću citatnih pokazatelja. Dostupno na URL: <http://ark.mef.hr/OP.htm> (30. 3. 2016.)

¹⁴ Usp. Borgman, C. L. Scholarship in the digital age: Information, Infrastructure, and the Internet. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. 2007. Str. 101. (URL: https://books.google.hr/books?id=ZDDu3CuzDdMC&pg=PA75&hl=hr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false) (30. 3. 2016.)

¹⁵ Usp. Hebrang Grgić, I. Otvoreni pristup – deus ex machina za izdavaštvo znanstvenih časopisa. Dostupno na URL: <http://libellarium.org/index.php/libellarium/rt/printerFriendly/228/332> (30. 3. 2016.)

¹⁶ Usp. Hebrang Grgić, I. Kriza izdavaštva znanstvenih časopisa.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 47, 1-2 (2004)

Stvoren je arXiv¹⁷, digitalni repozitorij koji danas pokriva gotovo sve grane fizike, matematike, računalnih znanosti, biologije i statistike. To je najstariji repozitorij radova u otvorenom pristupu koji još uvijek radi, jedan je od najvećih i najčešće korištenih.¹⁸ Ginsparg je tako utro put onome što danas poznajemo pod nazivom otvoreni pristup. U prvim godinama 21. stoljeća znanstvena se zajednica angažirala u jednom globalnom pokretu za otvaranje znanstvenih izvora. Temeljni dokumenti otvorenog pristupa su:

3.2.1. Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup

Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup (engl. Budapest Open Access Initiative – BOAI) objavljena 14. veljače 2002. godine., a nastala je tijekom konferencije u Budimpešti održane 1. i 2. prosinca 2001., u organizaciji zaklade Open Society Institute (OSI) koja je okupljala vodeće zagovornike otvorenog pristupa znanstvenoj literaturi, a koju je osnovao i financira George Soros. Sudionici su predstavili već postojeće inicijative za otvoreni pristup i predložili ujedinjenje inicijativa u svrhu njihove veće učinkovitosti. Ideja inicijative je da znanstveni radovi (postprint i preprint) budu dostupni učenicima, studentima, znanstvenicima i nastavnicima, kao i svima onima kojima trebaju informacije i zanimaju ih rezultati znanstvenih istraživanja, bez financijske naknade. Točnije, BOAI definira otvoreni pristup kao: „Slobodnu dostupnost na javnom internetu, dopuštenje svim korisnicima da čitaju, preuzimaju, umnožavaju, raspačavaju, tiskaju, pretražuju, stavljaju poveznice na cjelovite tekstove članaka, prikupljaju, indeksiraju, koriste ih za podatke u softverskim alatima ili ih koriste u bilo koju drugu zakonitu svrhu, bez financijskih, pravnih ili tehničkih prepreka osim onih koje su nedjeljive od samog pristupa internetu. Jedino ograničenje umnožavanju i raspačavanju i jedina uloga zaštite autorskih prava jest da autorima bude osiguran nadzor nad integritetom njihova rada i pravo na ispravno navođenje autorstva.“¹⁹

Potpisnici BOAI podupiru i potiču:

- razvoj modela za samoarhiviranje i modela otvorenog pristupa znanstvenim člancima
- časopise u otvorenom pristupu.

¹⁷ arXiv URL: <https://arxiv.org/> (30. 3. 2016.)

¹⁸ Open access – Opportunities and challenges – A handbook. Str. 124. Dostupno na URL: http://unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Kommunikation/Handbook_Open_Access_English.pdf (30.3. 2016.)

¹⁹ Budapest Open Access Initiative, dostupno na URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> (30. 3. 2016)

Prvi potpisnik inicijative je sam OSI koji je preuzeo i obvezu financiranja, odnosno ulaganja financijskih sredstava za poticanje projekata otvorenog pristupa, sa svrhom da inicijativa postane ekonomski samoodrživa kao i poticanje drugih dionika (vlada, sveučilišta, knjižnice, urednike časopisa, izdavače, zaklade, financijera, strukovne udruge i pojedine znanstvenike) da se uključe u projekt uklanjanja prepreka za otvoreni pristup i izgradnju budućnosti u kojoj se istraživanje i obrazovanje u svakom dijelu svijeta mogu slobodno razvijati.

3.2.2. Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu

Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu (Bethesda Statement on Open Access Publishing) nastala je kao rezultat sastanka na Howard Hughes Medical Institute-u u Marylandu, SAD. Stručnjaci zainteresirani za otvoreni pristup u izdavaštvu okupili su se 11. travnja 2003. godine, s ciljem osmišljavanja načina kojim bi poboljšali i ubrzali objavljivanje znanstvenih članaka u otvorenom pristupu. Sastanak je rezultirao izjavom u dokumentu objavljenom 20. lipnja 2003. Sam dokument podijeljen je na četiri dijela. Prvi donosi definiciju publikacije u otvorenom pristupu: „Publikacija u otvorenom pristupu je ona koja zadovoljava sljedeća dva uvjeta:

1. Autor(i) i nositelj(i) autorskih prava jamče svim korisnicima slobodno, neopozivo, širom svijeta dostupno, trajno pravo pristupa i pravo da umnožavaju, koriste, raspačavaju, prenose i prikazuju rad te da izrađuju i raspačavaju izvedene radove u bilo kojem digitalnom obliku i za bilo koju odgovornu svrhu uz propisno navođenje autorstva, kao i pravo na izradu manjeg broja tiskanih primjeraka rada za osobne potrebe.
2. Cjelovita inačica rada kao i svi priloženi materijali, uključujući presliku dopuštenja gore navedenog, pohranjuje se u odgovarajućem standardnom digitalnom obliku odmah nakon prvog objavljivanja u najmanje jednom mrežnom repozitoriju podržanom od akademske ustanove, znanstvenog društva, vladine agencije ili neke druge ovlaštene organizacije koja se zalaže za omogućavanje otvorenog pristupa, neograničeno raspačavanje, interoperabilnost i dugotrajno pohranjivanje.“²⁰

Dokument nadalje, donosi izjave institucija i financijskih agencija, knjižnica i izdavača te znanstvenika i znanstvenih društava u radnoj skupini. Posebno se valja osvrnuti na izjavu knjižnica i izdavača. „*Vjerujemo da će otvoreni pristup biti neizostavan dio znanstvenog*

²⁰ Bethesda Statement on Open Access Publishing . URL: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm#note1> (30. 3. 2016.)

izdavaštva u budućnosti i da izvješća o rezultatima znanstvenih istraživanja trebaju biti otvoreno dostupna i koristiti se što je moguće više. Knjižnice i izdavači trebaju uložiti napor da se ubrza taj prijelaz, na način koji neće ometati uredno širenje znanstvenih informacija.

Knjižnice predlažu:

- *Razvijanje mehanizama potpore za prijelaz na otvoreni pristup objavljivanja i davanje istih za primjer u društvenoj zajednici;*
- *Odrediti visoki prioritet poučavanju korisnika otvorenom pristupu pri objavljivanju časopisa tijekom obrazovnih aktivnosti;*
- *Popisivanje i isticanje časopisa u otvorenom pristupu u knjižničnim katalozima i drugim relevantnim bazama podataka.“²¹*

3.2.3. Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanstvenom znanju

Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanju iz prirodoslovno-matematičkih i humanističkih znanosti (2003)²² preuzima glavne ideje Budimpeštanske inicijative i Bethesdanske izjave. Berlinska deklaracija za svoj cilj postavlja obvezu širenja i promicanja dosad stečenih znanja koristeći internet koji je u međuvremenu postao jedan od glavnih instrumenata za prijenos znanja i ljudske misli. Potpisnici deklaracije tumače publikacije u otvorenom pristupu na isti način kao i potpisnici Bethesdanske izjave. Ciljevi Berlinske deklaracije su promicanje novog načela otvorenog pristupa i postizanje što veće dobrobiti za znanost i društvo. „Zbog toga namjeravaju postići napredak:

- potičući istraživače/primatelje novčane potpore na objavljivanje svojih radova u skladu s načelom otvorenog pristupa,
- potičući vlasnike kulturne baštine na omogućavanje dostupnosti svojih izvora na internetu i podržavanje otvorenog pristupa,
- razvijajući sredstva i načine za vrednovanje otvoreno dostupnih doprinosa i digitalnih časopisa kao bi se održali standardi kvalitete i dobre znanstvene prakse,
- zagovarajući priznavanje otvoreno dostupnih publikacija pri napredovanju u zvanjima,

²¹ Isto

²² Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> i prijevod na hrvatski dostupan na URL: http://eprints.rclis.org/4571/1/prijevod_berlinske_deklaracije.pdf

- zagovarajući unutarnja mjerila doprinosa infrastrukturi otvorenog pristupa putem razvoja softverskih alata, osiguravanja sadržaja, stvaranja metapodataka ili objavljivanja pojedinačnih članaka.²³

Svjesni činjenice da proces prijelaza na otvoreni pristup mijenja pravne i financijske aspekte širenja znanja, potpisnici deklaracije ističu da „organizacije žele naći rješenja koja će poduprijeti daljnji razvoj postojećih pravnih i financijskih okvira s namjerom da se omogući optimalno korištenje i dostupnost.“²⁴

3.2.4. Ostali važni dokumenti o otvorenom pristupu

Vodeći se trima spomenutim deklaracijama objavljen je cijeli niz sličnih od kojih ćemo istaknuti nekoliko:²⁵

- a) IFLA-ina izjava o otvorenom pristupu (2011)²⁶ iznosi posvećenost načelima slobodnog pristupa informacijama kao i uvjerenje da je univerzalan i ravnopravan pristup informacijama od vitalne važnosti za društveni, obrazovni, kulturni, demokratski i gospodarski boljitak ljudi, zajednice i organizacije. IFLA se fokusirala na definiranje još nekoliko ciljeva kojima bi trebalo posvetiti pozornost, a odnose se na razvoj znanosti i znanstvene komunikacije. Ti su ciljevi: provođenje strožeg sustava kontrole znanstvene kvalitete, pružanje dugotrajne zaštite istraživačkim podacima, očuvanje slobode bez cenzure, ponuda učinkovitih i prihvatljivih usluga, poticanje aktivnosti koje uključuju informacijsku pismenost i stvaranje temeljne infrastrukture za širenje informacija. Nadalje IFLA objašnjava brojne prednosti otvorenog pristupa kao što su objavljivanje rezultata istraživanja bez financijskih, pravnih i tehničkih zapreka, što povećava vidljivost, korištenje i citiranost i velika je prednost za istraživače. Otvoreni pristup pomaže kako institucijama tako i izdavačima jer nudi maksimalnu vidljivost, povećanje čitanosti objavljenih radova i osigurava utjecaj unutar znanstvene zajednice. Navodi se i ključna uloga knjižnica u promicanju otvorenog pristupa jer knjižnice trebaju biti stručni promicatelji izgradnje infrastrukture za stvaranje i osiguravanje dugoročnog pristupa informacijama. Knjižničari su prvi koji su pokazali i pružili podršku otvorenom pristupu potpisivanjem različitih inicijativa i peticija za otvoreni pristup.

²³ Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanstvenom znanju URL: http://eprints.rclis.org/4571/1/prijevod_berlinske_deklaracije.pdf (30. 3. 2016.)

²⁴ Isto

²⁵ URL: http://oad.simmons.edu/oadwiki/Declarations_in_support_of_OA (30. 3. 2016.)

²⁶ IFLA Statement on Open Access URL: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/news/documents/ifla-statement-on-open-access.pdf> (30. 3. 2016.)

- b) Pariška deklaracija o otvorenim obrazovnim sadržajima (2012) U sjedištu UNESCO-a u Parizu 2012. godine potpisana je Pariška deklaracija o otvorenom pristupu obrazovnim sadržajima. Ona donosi niz preporuka državama i vladama, vezanih uz strateško promišljanje i planiranje, poticanje, stvaranje preduvjeta i okruženja, promociju, potporu i dijeljenje otvorenih obrazovnih sadržaja. Engleski naziv za otvorene obrazovne sadržaje, Open Educational Resources ili OER, usvojen je još 2002. na UNESCO-vom forumu o javno dostupnim obrazovnim programima i odnosi se na „poduku, učenje i obrazovne materijale na bilo kojem nosaču i mediju, koji se nalaze u javnoj domeni ili su dostupni uz otvorenu licenciju. Otvorena licencija omogućuje ne samo besplatan pristup takvim materijalima, već i njihovo korištenje, prilagodbu i redistribuciju, bez ograničenja ili uz manja ograničenja. Otvoreno licenciranje utvrđuje se unutar definiranih prava intelektualnog vlasništva, a poštuje se autorstvo svakog rada“.²⁷
- c) Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu (2012) donesena je s ciljem senzibiliziranja svih sudionika u stvaranju, objavljivanju, korištenju i čuvanju znanstvenih informacija u Hrvatskoj.²⁸ U njoj se naglašava temeljna važnost znanstvenih informacija, nužnost njihove dostupnosti svima i obvezu njihovog trajnog čuvanja. Donosi objašnjenja pojmova otvorenog pristupa i znanstvene informacije te naglašava osam premisa. 1. Otvoreni pristup je javni interes, 2. Znanstvene informacije jesu nacionalno blago, 3. Rezultati javno financiranih znanstvenih istraživanja trebaju biti u otvorenom pristupu, 4. Potreban značaj imaju informacije povezane s Hrvatskom, 5. Postupci vrednovanja u znanosti ne smiju biti prepreka otvorenom pristupu, 6. Nužni su novi modeli licenciranja pristupa informacijama, 7. Informacije se pohranjuju i čuvaju trajno, i 8. Nacionalna infrastruktura otvorenog pristupa treba biti održiva.²⁹
- d) Haška deklaracija (2014) nastoji potaknuti dogovor o tome na koji način najbolje omogućiti pristup činjenicama, podacima i idejama u digitalnom dobu. Uklanjanjem prepreka pristupu i analizi izobilja podataka proizvedenih u društvu mogli bi se naći odgovori na prisutne izazove, primjerice klimatske promjene, crpljenje prirodnih resursa i globalizaciju. Zagovara pristup podacima korištenjem TDM-a (Text and Data Mining ili rudarenje podataka³⁰) koji je postao široko prihvaćeni postupak računalnog dohvaćanja podataka. Kako još uvijek postoje brojne zapreke koje sprečavaju slobodan

²⁷ URL: <http://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/otvoreni-pristup/sn45.pdf> (30.3. 2016.)

²⁸ URL: <http://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija> (30.3. 2016)

²⁹ Isto

³⁰ Proces pronalaženja korisnog znanja ili informacija URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Rudarenje_podataka (30. 3. 2016.)

pristup podacima, dvadeset i pet stručnjaka iz raznih područja znanosti (istraživača, izdavača, pravnika i nastavnika) odlučuje donijeti dokument koji bi podupro etička istraživanja, potrebnu zakonodavnu reformu i razvoj otvorenog pristupa podacima. Načela koje ova Deklaracija donosi su: 1. Intelektualno vlasništvo nije osmišljeno za regulaciju slobodnog protoka činjenica, podataka i ideja, ali mu je ključna uloga promicanje istraživačke aktivnosti. 2. Ljudi bi trebali imati slobodu u analiziranju i zadovoljavanju intelektualne znatiželje bez straha od praćenja i bilo kakvih posljedica. 3. Dozvole i uvjeti ugovora ne smiju ograničavati pojedince u uporabi činjenica, podataka i ideja. 4. Etičko pitanje uporabe sadržaja dobivenih tehnikom rudarenja podataka nastavit će se razvijati u skladu s promjenama i napretkom tehnologije. 5. Inovacije i poslovna istraživanja temeljena na korištenju činjenica, podataka i ideja ne smije biti ograničena zakonom o intelektualnom vlasništvu.³¹

3.3. Oblici ostvarivanja otvorenog pristupa

Otvoreno dostupna literatura ima četiri ključne osobine. U digitalnom je obliku, dostupna na mreži, besplatna te slobodna od većine ograničenja koja nameću autorsko pravo i licenciranje. Otvoreni pristup znanstvenoj literaturi ostvaruje se u dva glavna, međusobno komplementarna oblika:

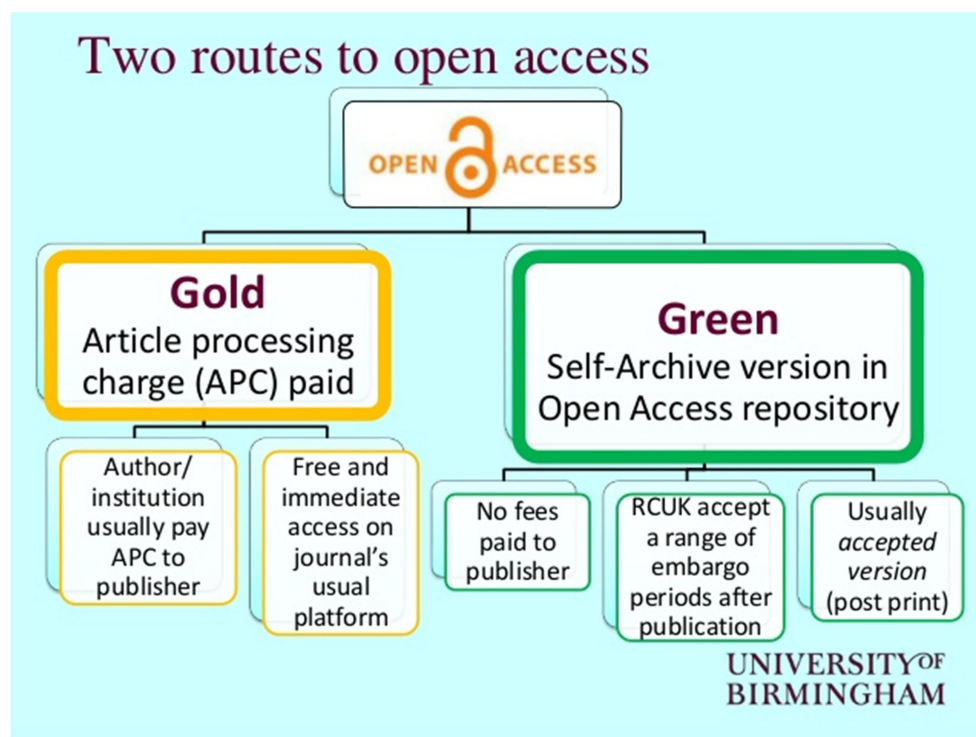
- a) samoarhiviranjem i izgradnjom mreže institucijskih ili tematskih repozitorija, koji osiguravaju povećanu dostupnost i vidljivost znanstvene produkcije određene institucije ili određene znanstvene discipline, pri čemu je rad u repozitorij moguće pohraniti prije recenziranja (preprint) ili nakon recenzije i objavljivanja (postprint);
- b) objavljivanjem radova u časopisima u otvorenom pristupu ili u časopisima koji pojedine radove objavljuju u otvorenom pristupu (hibridni časopisi).³²

Ova dva načina ostvarivanja otvorenog pristupa najčešće se u literaturi slikovito opisuju kao "dva puta otvorenog pristupa": "zeleni" i "zlatni" (Slika 1.). Zeleni put je onaj pravi put otvorenog pristupa koji se zalaže za samoarhiviranje radova u razne institucijske i druge vrste repozitorija te njihovu besplatnu dostupnost javnosti. Zlatni put je definirao časopise u otvorenom pristupu kao one kod kojih ne postoji ograničavanje pristupa i korištenje

³¹ Usp. The Hague Declaration, URL: <http://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/> (30.3. 2016.)

³² Šember. M. Vršjednovanje biomedicinskih časopisa u otvorenom pristupu s pomoću citatnih pokazatelja, dostupno na URL: <http://ark.mef.hr/OP.htm> (30.3. 2016.)

objavljenih materijala. Prema Budimpeštanskoj inicijativi, časopisi u otvorenom pristupu neće naplaćivati pretplatu ili pristup, već će se okrenuti drugim modelima podmirivanja troškova. Najprisutniji način podmirivanja troškova objave radova u časopisima i knjigama u otvorenom pristupu je naplaćivanje „otvorenog pristupa“ od autora, prije same objave. U manjoj su mjeri zastupljene potpore za objavljivanje časopisa, koje mogu osigurati agencije i vlade koje financiraju istraživanja, institucije koje zapošljavaju istraživače, fondovi koji će se osloboditi otkazivanjem pretplata, sponzori i dr.³³ Najpoznatija svjetski registar časopisa u otvorenom pristupu je Directory of Open Access Journals (DOAJ).

Slika 1. Putevi otvorenog pristupa (preuzeto s web stranica Sveučilišta u Birminghamu)³⁴

I zeleni i zlatni put ne narušavaju autorska prava jer vlasnik autorskog prava izjavom daje pravo na otvoreni pristup svome radu, u pravilu uz pravo na obavezno navođenje autorstva. Svakome je autoru u interesu da njegov rad bude dostupan što većem broju čitatelja kako bi rezultati njegovih istraživanja imali što veći odjek.³⁵

³³ Usp. URL: https://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/1651-budimo_na_oprezu_predatori_vrebaju.html (29. 3. 2017.)

³⁴ Slika preuzeta s URL: <https://intranet.birmingham.ac.uk/social-sciences/schools/business/news/public/2014/march/green-or-gold-whats-the-difference.aspx> (29. 3. 2017.)

³⁵ Šember. M. Vrjednovanje biomedicinskih časopisa u otvorenom pristupu s pomoću citatnih pokazatelja, str. 19. URL: http://medlib.mef.hr/296/1/Sember_mag_mef.pdf (30. 3. 2016.)

Zlatni i zeleni put uglavnom se odnose na objavljivanje radova u časopisima, iako se mogu primijeniti i na ostale vrste publikacija kao što su knjige, poglavlja u knjigama, ocjenski radovi, radovi iz zbornika skupova i dr. Tako će se zlatni put uvijek odnositi na otvoreni pristup na web stranicama izdavača, najčešće uz naplaćivanje od autora, dok će se zeleni put odnositi na pohranu radova u digitalnim repozitorijima, bez naplate. Kada se radi o pohrani u digitalne repozitorije ne treba zaboraviti ni tzv. sivu literaturu, tj. publikacije namijenjene relativno uskom krugu ljudi, poput specijaliziranih izvještaja, elaborata, zbornika skupova i sl. Kako se malo informacijskih izvora bavi obradom sive literature, podaci o toj literaturi su rijetki i nedovoljno standardizirani te stoga posebno dragocjeni.³⁶

Kako poslovni modeli objavljivanja radova u otvorenom pristupu u komercijalnim časopisima sve više uključuju naplaćivanje od autora u novije se vrijeme spominje i dijamantni put (Diamond Open Access), sličan zlatnom, no s jednom značajnom novinom: autor nije dužan plaćati naknadu za objavljivanje. Proces objavljivanja i pristupa u potpunosti je oslobođen plaćanja, kako za autore, tako i za korisnike, čitatelje ili institucije poput knjižnica. Objavljeni materijal dostupan je u digitalnom obliku, besplatan je svima i ponekad ne dopušta prerade ili komercijalno korištenje. Osim digitalnih inačica može biti dostupan i nekom obliku tiskanih publikacija (ovdje izdavači mogu naplatiti stvarne troškove tiskanja, ali bez ostvarivanja novčane dobiti).³⁷

3.4. Financiranje otvorenog pristupa

Kod otvorenog pristupa naknadu za pristup ne plaća krajnji korisnik, dakle, čitatelj. Čitatelji ne bi trebali imati nikakvih troškova, osim troškova vlastitom poslužitelju spajanja na internet. No objavljivanje i pohrana radova svakako uključuju određene troškove, kao što je npr. urednički rad kod časopisa ili izrada i održavanje digitalnog repozitorija u koji se radovi pohranjuju. Kad je riječ o časopisima potrebno je imati u vidu da se većina časopisa komercijalizirala nakon 2. svjetskog rata, a uz visoke i brzo rastuće cijene pretplata izdavanje časopisa je ubrzo postao vrlo unosan posao. Danas je polovica ukupne svjetske znanstvene publicistike u rukama pet najvećih izdavačkih kuća čije margine profita dosežu i do 40%.

³⁶ URL: <https://www.carnet.hr/tematski/onlinebaze/akademski.html> (30.3. 2016.)

³⁷ Usp. Fuchs. C, Sandoval. M: The Diamond Model of Open Access Publishing: Why Policy Makers, Scholars, Universities, Libraries, Labour Unions and the Publishing World Need to Take Non-Commercial, Non-Profit Open Access Serious/ tripleC 13(2): 428-443, 2013, dostupno na: URL: <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/502/497> (8. 9. 2016.)

„Prihvaćajući“ inicijative otvorenog pristupa komercijalni izdavači znanstvenih časopisa nipošto se nisu htjeli odreći svojih velikih zarada, pa tako danas u svijetu izdavanja časopisa prepoznajemo nekoliko osnovnih modela:

1. časopis je u otvorenom pristupu i naplaćuje određeni iznos za svaki objavljeni rad;
2. časopis je u otvorenom pristupu, a financiranje osigurava iz drugih izvora, tj. ne naplaćuje objavu rada od autora;
3. časopis dio radova objavljuje u otvorenom pristupu za što naplaćuje od autora, ali je zadržao pretplatu na časopis – tzv. hibridni časopisi nisu popularni u svijetu otvorenog pristupa jer se smatra da naplaćuju duplo.

4. časopis ne objavljuje radove u otvorenom pristupu, a pristup se osigurava isključivo putem (skupih) preplata. Troškovi objavljivanja znanstvenih članaka danas su nerijetko uključeni u financiranje samog istraživanja ili pak autori sami plaćaju troškove recenzije i uređivanja. Mnoge ustanove podmiruju troškove objavljivanja u otvorenom pristupu svojim zaposlenicima/autorima, a osnivaju se fondovi za potporu izdavaštvu iz kojih sveučilišta i druge istraživačke institucije namiruju troškove objavljivanja u otvorenom pristupu, kako oni ne bi pali „na leđa“ autora radova. Neki izdavači uveli su model participacije koji objavljivanje radova članova financira iz članarine.

Veliki dio troškova može se pokriti raznim donacijama, subvencijama ili sponzorstvom, a sve su češći model financiranja i promidžbeni oglasi. Mnogi poslovni modeli kombinacija su prethodno navedenih modela.

3.5. Autorsko-pravna pitanja

U Republici Hrvatskoj autorsko pravo regulirano je Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima³⁸ i prema uvodnim odredbama uređuje autorsko pravo – pravo autora na njihovim djelima iz književnoga, znanstvenog i umjetničkog područja, srodna prava, ostvarivanje (individualno i kolektivno) autorskog prava i srodnih prava, zaštitu autorskog prava i srodnih prava u slučaju povrede i područje primjene Zakona.³⁹

Autorskim se djelom smatra originalna intelektualna tvorevina iz književnoga, znanstvenog i umjetničkog područja koja ima individualni karakter, bez obzira na način i oblik izražavanja, vrstu, vrijednost ili namjenu. Autorska djela uključuju jezična djela (pisana djela, govorna

³⁸ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html> (30. 3. 2016.)

³⁹ Isto

djela, računalni programi), glazbena djela, dramska djela, koreografska i pantomimska djela, djela likovne umjetnosti, djela arhitekture, djela primijenjenih umjetnosti i industrijskog dizajna, fotografska djela, audiovizualna djela, kartografska djela, prikazi znanstvene ili tehničke prirode kao što su crteži, planovi skice, tablice i dr., pri čemu intelektualna tvorevina može biti na bilo kojem nosaču (papiru, različitim nosačima digitalnih sadržaja i dr.). Pravna regulativa vezana uz autorsko pravo i srodna prava razmjerno se brzo mijenja, jer mora pratiti promjene u tehnologiji i društvu.⁴⁰ Prema Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima: „Autorsko pravo i srodna prava osiguravaju kreativnim stvarateljima i ulagačima u kreativnim industrijama upravljanje nad upotrebom njihovih autorskih djela i predmeta zaštite srodnim pravima, uz pripadajuću naknadu za takvu upotrebu. Sustav zaštite autorskog i srodnih prava ima za cilj osigurati poticaj za stvaranje autorskih djela, kao i za ulaganje u stvaranje autorskih djela i drugih predmeta zaštite te u osiguravanje pristupa javnosti tim djelima, odnosno predmetima zaštite, na način da se naknadama od korištenja djela i drugih predmeta zaštite osigura povrat ulaganja u njihovo stvaranje i osiguravanje pristupa javnosti odnosno osigura financijska osnova za bavljenje kreativnim djelatnostima.“⁴¹ U svijetu znanstvenog izdavaštva autori najčešće prenose autorska prava na izdavača ako žele da njihovo intelektualno vlasništvo bude objavljeno u tiskanim časopisima. To se regulira Nakladničkim ugovorom. Na svojim publikacijama izdavač većinom postavlja znak Copyright (©) kako bi naznačio svoje vlasništvo nad djelom i spriječio daljnje korištenje. Autorsko-pravna pitanja je daleko lakše regulirati ukoliko se radi o tiskovinama, no djela u digitalnom obliku, posebno ako su raspoloživa online, uključuju nove aspekte, posebno kada se radi o pravima korištenja. Stoga su uz prava, kada se radi o digitalnim djelima dostupnim u otvorenom pristupu, od posebne važnosti prava korištenja koja se nerijetko reguliraju licencijama. U svijetu otvorenog pristupa najpoznatije i najkorištenije su Creative Commons licencije čiji je idejni pokretač Lawrence Lessig sa Sveučilišta Stanford u SAD-u. Creative Commons (u slobodnom prijevodu „zajedničko kreativno dobro“) američka je neprofitna organizacija zasnovana na tome da proširi raspon legalnog korištenja i dijeljenja kreativnih radova dostupnih u otvorenom pristupu⁴². Postoji niz licencija objedinjenih pod akronimom CC. Spomenut ćemo četiri licencije: obaveza navođenja autora ili Attribution (BY), isključivo nekomercijalno korištenje ili Noncommercial (NC), nemogućnost prerada djela ili No Derivate Works (ND) i

⁴⁰ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo, Prvo elektroničko izdanje (prema tiskanom izdanju iz 2009.), Verzija 1.3, str. 18.URL: <https://core.ac.uk/download/files/418/11890907.pdf> (30. 3. 2016.)

⁴¹ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html> (30. 3. 2016.)

⁴² Usp. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons (29.3. 2017.)

obveza daljnjeg dijeljenja ili Share Alike (SA). U Hrvatskoj se CC licencije koriste od 2005. godine pod nazivom CC BY 2.5 HR. (Slika 3.) Najnoviji podatak je imenovanje 3.0 Hrvatska (CC BY 3.0 HR). Sve Creative Commons licencije imaju brojne zajedničke karakteristike. Svaka od licencija pomaže autorima da zadrže svoja autorska i srodna prava, a drugima se dopušta umnožavanje, distribucija i drugi načini korištenja njihova djela, barem u nekomercijalne svrhe. Svaka Creative Commons licencija osigurava davateljima licencije priznavanje i navođenje autorstva. Svaka Creative Commons licencija pravovaljana je u čitavom svijetu i budući da su licencije utemeljene na autorskom pravu, vrijedi dokle god traje autorsko i srodna prava nad djelom⁴³. Najotvorenija CC licencija je „CC BY“ licencija koja dopušta drugima da distribuiraju, mijenjaju i prerađuju djelo, čak i u komercijalne svrhe, dokle god se navodi autor izvornog djela. Ova se licencija preporučuje za maksimalnu diseminaciju i daljnje korištenje licenciranih materijala.⁴⁴ Predstavnici CC pokreta smatraju da država treba svojim mjerama poticati pristup i inovativnost, kao što je licenciranje računalnih programa otvorenog koda i otvoren pristup znanstvenoj literaturi.⁴⁵ Na gotovo svakom dokumentu u otvorenom pristupu može se, na početku dokumenta pronaći ovakva licencija koja nas upućuje na to što s dokumentom smijemo učiniti, a što ne.

⁴³ Usp. URL: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=hr> (29. 3. 2017.)

⁴⁴ Usp. URL: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=hr> (30. 3. 2016.)

⁴⁵ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo, Prvo elektroničko izdanje (prema tiskanom izdanju iz 2009.), Verzija 1.3, str. 67. URL: <https://core.ac.uk/download/files/418/11890907.pdf> (30. 3. 2016.)

This is a human-readable summary of (and not a substitute for) the [license](#).

[Upozorenje](#)

Slobodno možete:

Dijelite dalje — možete umnažati i redistribuirati materijal u bilo kojem mediju ili formatu

Stvarajte prerade — možete remiksirati, mijenjati i prerađivati djelo u bilo koju svrhu, pa i komercijalnu.

Davatelj licence ne može opozvati slobode korištenja koje Vam je ponudio dokle god se pridržavate uvjeta licence.

Pod sljedećim uvjetima:

Imenovanje — Morate **adekvatno navesti autora**, uvrstiti link na licencu i **naznačiti eventualne izmjene**. Možete to učiniti na bilo koji razuman način, ali ne smijete sugerirati da davatelj licence izravno podupire Vas ili Vaše korištenje djela.

Bez daljnjih ograničenja — Ne smijete dodavati pravne uvjete ili **tehnološke mjere zaštite** koji će druge pravno ograničiti da čine ono što im licenca dopušta.

Slika 2. Sažetak licencije Creative Commons 2.5 Hrvatska⁴⁶

⁴⁶ Slika preuzeta s URL: <https://creativecommons.org/licenses/by/2.5/hr/> (30. 3. 2016.)

4. Materijali otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih i irskih sveučilišnih knjižnica

4.1. Metodologija

4.1.1. Materijali

Predmet istraživanja u ovome radu je utvrđivanje zastupljenosti materijala u otvorenom pristupu na web stranicama sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj i Irskoj. Istraživanje je fokusirano na prisutnost digitalnih repozitorija, vlastite digitalne građe, e-časopisa, e-knjiga i obrazovnih materijala na stranicama knjižnica. Posebno se registrirala prisutnost nacionalnih bibliografija s funkcionalnostima repozitorija i repozitorija u otvorenom pristupu kao što su Hrčak, Hrvatska znanstvena bibliografija CROSBIB, Dabar i inozemnih repozitorija, baza podataka i tražilica koji osiguravaju pristup materijalima u otvorenom pristupu kao što su DOAJ, Google Scholar, CORE i dr. Kod nekih web stranica (posebice irskih) nije bilo moguće utvrditi postojanje nekih od materijala u otvorenom pristupu jer te stranice svoje sadržaje otvaraju samo uz institucijski pristup odnosno uz prijavu sa sveučilišta ili same knjižnice.

Materijali u otvorenom pristupu razvrstani su prema vrsti na:

1. tematski i institucijski digitalni repozitoriji, arhivi i baze podataka - s naglaskom na vlastite repozitorije, pri čemu se nastojao ustanoviti njihov obim i sadržaj;
2. digitalne zbirke – većinom vlastita digitalizirana građa (audio, video, tekst, slike, multimedija), pri čemu se nastojao utvrditi obim i vrsta građe;
3. časopisi i knjige – npr. digitalne inačice knjiga i časopisa dostupne na web stranicama ili putem online kataloga knjižnice;
4. obrazovni materijali - vlastiti materijali nastavnika, ispitni materijali, udžbenici i poveznice na obrazovne materijale na drugim web stranicama.
5. tražilice materijala u otvorenom pristupu – tražilice koje omogućuju pristup znanstvenoj literaturi. Na jednom mjestu moguće je pretražiti knjige, članke, ocjenske radove, sažetke i slične sadržaje akademskih izdavača, udruženja, repozitorija, sveučilišta i ostalih web stranica. Takve tražilice su Google Scholar i Microsoft Academic.

4.1.1.1. Digitalni repozitoriji

Materijali u otvorenom pristupu najčešće su pohranjeni u digitalnim repozitorijima ili digitalnim arhivima u koje se pohranjuju samoarhiviranjem, tj. u repozitorij ih pohranjuju autori radova. Repozitoriji mogu biti namijenjeni pohranjivanju materijala iz određene znanstvene discipline, poput npr. *ArXiv-a* koji se orijentirao isključivo na članke iz područja

fizike, matematike, informatike i biologije. Uz takve tematske repozitorije, postoje i digitalni repozitoriji koji pohranjuju djela koja stvaraju zaposlenici ili studenti neke ustanove, koje nazivamo institucijski repozitoriji. Kada se radi o sveučilištima, knjižnice obično uspostavljaju digitalne institucijske repozitorije koji pohranjuju radove objavljene u znanstvenim časopisima, knjige, poglavlja u knjigama, radove iz zbornika skupova i prezentacije, ocjene radove i drugo. Postoje i repozitoriji različitih kompanija kao što je npr. *Google Books* koji je osnovala tvrtka Google Inc. Neki su digitalni repozitoriji usmjereni na pokrivanje određenog zemljopisnog područja, kao što je npr. *Europeana*. Svim repozitorijima zajednički je cilj omogućavanje slobodnog pristupa različitim digitalnim materijalima što široj zajednici korisnika.

4.1.1.2. Digitalne zbirke

Digitalne zbirke sadrže digitalnu i/ili digitaliziranu građu knjižnice. Digitalizirana građa su najčešće skenirana djela istaknutih pojedinaca i ustanova značajnih za određenu regiju te predstavljaju osobitu kulturnu i baštinsku vrijednost.

4.1.1.3. Knjige i časopisi

Pretražujući knjižnične kataloge nastojala se utvrditi prisutnost knjiga i časopisa u otvorenom pristupu. Pretraživale su se knjige za koje je ranije utvrđeno da postoji njihova mrežna inačica.

4.1.1.4. Obrazovni materijali

Iako se dio izvora u otvorenom pristupu, koje smo razvrstali u druge kategorije, može koristiti u obrazovne svrhe, zbog uloge sveučilišnih knjižnica u osiguravanju podrške nastavnim procesima nastojalo se zasebno registrirati prisutnost obrazovnih materijala u otvorenom pristupu.

4.1.1.5. Popularni repozitoriji, arhivi i baze podataka u otvorenom pristupu

Opisat ćemo ukratko najpopularnije repozitorije, arhive i baze podataka, čije smo prisustvo A bilježili na web stranicama sveučilišnih knjižnica.

ArXiv - Popularni institucijski i tematski repozitorij koji nudi više od milijun preprinta znanstvenih članaka iz područja fizike, matematike, računarstva, kvantitativne biologije i statistike. Sadržaj baze podataka odgovara akademskom standardu Sveučilišta Cornell koje je održava. Stvorio ga je fizičar Paul Ginsparg pri Los Alamos National Laboratory 1991. godine. *ArXiv* je nezaobilazan izvor informacija iz područja fizike visokih energija jer sadržava sve radove iz tog područja. Radovi na *ArXiv-u* najčešće su objavljeni prije slanja i

objave u časopisu, tako da nisu prošli recenzijski postupak, ali niz moderatora brine se o učitanim sadržajima i o pravilnom odabiru znanstvenih područja pa brojnim korisnicima ne smeta činjenica da radovi nisu recenzirani. I sami autori paze na to da u *ArXiv* objave samo kvalitetne radove.⁴⁷

Više od 1.354.000 dokumenata sadržani u *ArXiv-u* pohranjeni su većinom u PDF formatu, a moguće je pronaći i dokumente u LaTeX-u te rjeđe u MS Wordu. Prisutna su autorska prava svih pohranjenih radova, što se tiče srodnih prava neka su prenesena na izdavača, dok se drugi opredjeljuju za licenciju *Creative Commons*, a neki pak zadržavaju prava za sebe, a *ArXiv-u* dopuštaju distribuciju.⁴⁸

CORE (*C*onnecting *R*epositories) je projekt koji osigurava Knowledge Media Institute iz Velike Britanije. Donosi više od sedamdeset milijuna znanstvenih članaka od čega šest milijuna cjelovitih tekstova. Za cilj ima okupljanje svih sadržaja u otvorenom pristupu koji se distribuiraju preko različitih sustava kao što su repozitoriji i časopisi u otvorenom pristupu, a sadržaje obogaćuju rudarenjem podataka iz različitih izvora. CORE omogućuje široj javnosti pristup znanstvenim istraživanjima, olakšava otvoreni pristup sadržajima akademskih institucija, knjižnica, istraživača te razvoj softvera. Pruža podršku digitalnim knjižnicama, repozitorijima i časopisima te doprinosi kulturalnim promjenama promovirajući otvoreni pristup.⁴⁹

CROSBI – Hrvatska znanstvena bibliografija CROSB I prikuplja bibliografske podatke o svim publikacijama koje su napisali hrvatski znanstvenici, a posjeduje i funkcionalnosti repozitorija, pa je autorima moguće uz bibliografski zapis pohraniti i cjeloviti tekst rada. CROSB I je pokrenut 1997. godine suradnjom tadašnjeg Ministarstva znanosti i tehnologije i Knjižnice Instituta Ruđer Bošković. CROSB I prikuplja informacije o više od 500.000 radova, a moguć je pristup ka više od 50.000 publikacija s cjelovitim tekstom, čime je osiguran cjelovit uvid u znanstvenu publicistiku akademske i istraživačke zajednice Republike Hrvatske.⁵⁰

Dabar (Digitalni akademski arhivi i repozitoriji) je infrastruktura koja svim ustanovama iz sustava znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj omogućava jednostavnu uspostavu institucijskog digitalnog repozitorija pomoću kojeg mogu svoje digitalne sadržaje pohraniti, opisati, dugoročno čuvati, pretraživati i distribuirati. Dabar razvija i održava

⁴⁷ Usp. URL: <https://lib.irb.hr/web/hr/baze-podataka/item/41-arxiv.html> (23. 5. 2016.)

⁴⁸ Usp. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/ArXiv> (23. 5. 2016.)

⁴⁹ Usp. URL: <https://core.ac.uk/about> (29. 3. 2017.)

⁵⁰ Usp. URL: <https://lib.irb.hr/web/hr/projekti/crosbi.html> (29. 3. 2017.)

Sveučilišni računski centar Srce u suradnji s partnerskim ustanovama iz akademske i istraživačke zajednice: Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom, Institutom Ruđer Bošković i Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu. U digitalnom repozitoriju Dabra moći će se pohraniti preprint verzije radova, recenzirani članci, radovi s konferencija, podatci istraživanja, disertacije, završni radovi studenata, knjige, nastavni materijali, slike, video i audio zapisi, prezentacije i druga digitalna građa.⁵¹ Dabar ustanovama i drugim dionicima iz sustava znanosti i visokog obrazovanja osigurava tehnološke preduvjete potrebne za sustavnu brigu o svojoj digitalnoj imovini – različitim digitalnim sadržajima i objektima koji su nastali kao rezultat djelovanja institucije i njezinih zaposlenika. Dabar omogućava jednostavnu uspostavu i održavanje većeg broja pouzdanih i interoperabilnih institucijskih i tematskih digitalnih repozitorija i arhiva bez troškova za ustanove sustavu znanosti i visokog obrazovanja u RH. Kroz uspostavu repozitorija u Dabru dobiva se pouzdano okruženje za razvoj i održavanje zbirke digitalne građe kroz podržane funkcionalnosti prikupljanja, trajne pohrane i diseminacije različitih digitalnih objekata. Dabar je nastao suradnjom većeg broja institucija i pojedinaca iz akademske zajednice, a Srce se u daljnjem razvoju Dabra i nadalje oslanja na suradnju i podršku ustanova i pojedinca iz sustava znanosti i visokog obrazovanja.⁵²

DRI (*Digital repository of Ireland*) nacionalni je digitalni repozitorij za irske humanističke i društvene znanosti te kulturnu baštinu. Moguće je pretraživati i pregledavati mnoštvo zbirki najistaknutijih irskih institucija.⁵³

RIAN (*the Irish word for path, is your route to Open Access Irish research publications*)⁵⁴ projekt je koji je zaživio u travnju 2007. godine. Cilj projekta bio je okupljanje sadržaja institucijskih repozitorija sedam sveučilišnih knjižnica na jednom portalu, kako bi irski istraživački materijal postao slobodniji i dostupniji te kako bi se povećali istraživački profili pojedinih istraživača i njihovih institucija. Kako se RIAN razvijao i dalje, dodani su i drugi irski istraživački repozitoriji, i dalje se dodaju, tako da će RIAN doista biti značajan portal irskih istraživanja.⁵⁵

⁵¹ Usp. URL: <http://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/otvoreni-pristup/2015-letak-dabar.pdf> (29.3. 2017.)

⁵² Dostupno na URL: <https://dabar.srce.hr/dabar> (29. 3. 2017.)

⁵³ Usp. URL: <http://www.dri.ie/> (3. 9. 2017.)

⁵⁴ Usp. URL: <http://rian.ie/en> (3. 9. 2017.)

⁵⁵ Usp. URL: <http://rian.ie/en/static/Aboutus> (3. 9. 2017.)

DART (*Europe E-theses Portal*) je portal koji ujedinjuje više zbirke doktorskih disertacija europskih sveučilišta. Omogućen je slobodan pristup više od sedamsto tisuća cjelovitih tekstova. Pokriva sva znanstvena područja.⁵⁶

E-Lis (*E-prints for Library and Information Science*) je digitalni repozitorij s otvorenim pristupom člancima iz područja informacijskih znanosti i informacijskih tehnologija. Osnovan je 2003. godine. Njegova namjera je omogućiti pregledavanje, pretraživanje i korištenje pohranjenih cjelovitih tekstova. E-Lis pohranjuje članke na svim svjetskim jezicima uz uvjet da članak koji nije na engleskom jeziku, na tom jeziku donosi sažetak članka i ključne riječi. Broj dokumenata koji E-Lis uključuje premašuje brojku od devetnaest tisuća.⁵⁷

Europeana (*Europeana Collections*) je zbirka više od pedeset milijuna digitaliziranih predmeta – knjiga, notnih zapisa i umjetničkih djela. Specijalizirane tematske zbirke o umjetnosti, modi, glazbi, fotografiji i Prvom svjetskom ratu sadržavaju galerije, blogove i izložbe.⁵⁸

ROAD (*Directory of Open Access Scholarly Resources*) je direktorij koji okuplja akademske izvore te omogućava otvoren pristup bibliografskim zapisima iz Upisnika ISSN-a: znanstvenih časopisa, zbornika radova, nakladničkih cjelina i akademskih repozitorija koji objavljuju sadržaje na internetu istodobno s objavljivanjem tiskanoga izdanja.⁵⁹

Zenodo je repozitorij koji je stvoren 2013. godine unutar projekta OpenAIRE, a održava ga CERN. Zenodo osigurava univerzalno mjesto na kojem svi istraživači mogu pohranjivati svoje radove i istraživačke podatke, bez obzira imaju li vlastite institucijske repozitorije ili ne. Omogućuje prijenos i pohranu datoteka veličine do 50 GB. Zenodo je integriran s GitHubom, a svi sadržaji dostupni su u otvorenom pristupu. Veliku mu podršku i promidžbu pruža jedan od začetnika pokreta otvorenog pristupa Peter Suber.

Časopisi i knjige

Časopisi i knjige su najčešće raspoloživi putem kataloga, direktorija, baza podataka i zasebnih popisa koje knjižnice nude na svojim web stranicama.

DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) je zbirka od 9789 znanstvenih i stručnih digitalnih časopisa u otvorenom pristupu kao i više od dva milijuna znanstvenih članaka. Pokrenuo ga je 2003. godine Sveučilište u Lundu. Svi časopisi moraju primjenjivati

⁵⁶ Usp. URL: <http://baze.nsk.hr/baza/dart-europe-e-theses-portal/> (23. 5. 2016.)

⁵⁷ Usp. URL: <http://eprints.rclis.org/information.html> (23. 5. 2016.)

⁵⁸ Usp. URL: <http://www.europeana.eu/portal/hr/about.html> (3. 9. 2017.)

⁵⁹ Usp. URL: <http://www.ffos.unios.hr/knjiznica/otvoreni-pristup> (6. 9. 2017.)

recenzijski postupak kojim se jamči kvaliteta sadržaja, članci se moraju redovito objavljivati, moraju donositi znanstvene sadržaje i moraju biti dostupni korisničkoj zajednici bez financijske naknade. Područja koja su zastupljena u ovom repozitoriju su biomedicina i zdravstvo, biotehničke znanosti, društvene i humanističke znanosti, prirodne i tehničke znanosti.⁶⁰

Google Books (Google knjige) je servis američke tvrtke Google Inc. pokrenut 2002. godine. Cilj ovog projekta je digitaliziranje tiskanih knjiga koje na ovaj način postaju djelomice ili u potpunosti dostupne, ovisno o autorskim/nakladničkim pravima. Google knjige za digitalizaciju prikuplja od izdavača i knjižnica, a potom ih skenira. Google Books nudi i knjige koje su već digitalizirane i pohranjene najčešće u PDF formatu. Broj knjiga uključenih u Google Books iznosi preko dvadeset pet milijuna. Korisnicima je najčešće dopušteno pregledati nekoliko stranica knjige, dok su starije knjige, u javnoj domeni, na raspolaganju sa cjelovitim sadržajem.⁶¹

Hrčak je repozitorij koji objedinjuje hrvatske znanstvene i stručne časopise u otvorenom pristupu. Korisnicima je omogućeno pronalaziti članke putem prebiranja (po abecedi ili prema području znanosti) ili pretraživanja prema različitim kriterijima. Ideja za Hrčak potekla je 2004. godine iz manje grupe informacijskih stručnjaka okupljenih unutar Hrvatskog informacijskog i dokumentacijskog društva, koji su Hrčak projekt realizirali u suradnji sa Sveučilišnim računskim centrom Srce i tadašnjim Ministarstvom znanosti i tehnologije.⁶² Srce i danas razvija i održava Hrčak u suradnji sa stručnjacima iz visokoškolskih i znanstvenih knjižnica i uredništava časopisa, a repozitorij uključuje više od 440 časopisa s više od 170.000 radova u otvorenom pristupu.

Obrazovni materijali fokus je stavljen na vlastite obrazovne materijale koje knjižnica nudi, a u analizu su uključeni i različiti oblici materijala za podučavanje (engl. tutorial) koji korisnicima na bilo koji način olakšavaju snalaženje na web stranici i pronalaženje materijala.

Tražilice

Google Scholar je tražilica znanstvenih sadržaja koju nudi tvrtka Google, a nudi jednostavan način pretraživanja znanstvene literature. S jednog mjesta mogu se pretraživati članci, diplomski i magistarski radovi, doktorske disertacije, knjige, sažetci, radovi iz časopisa

⁶⁰ Usp. URL: <http://baze.nsk.hr/baza/doaj-directory-of-open-access-journals/> (23. 5. 2016.)

⁶¹ Usp. URL: <https://www.google.com/googlebooks/about/> (23. 5. 2016.)

⁶² Usp. URL: <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=text&str=vise> (23. 5. 2016.)

akademskih izdavača i profesionalnih društava, te radovi iz digitalnih repozitorija sveučilišta i drugih organizacija. Google znalac velika je pomoć u pronalaženju relevantnih radova u svijetu znanstvenih istraživanja.⁶³

Microsoft Academic je besplatna javna tražilica znanstvenih radova koju je razvila tvrtka *Microsoft Research*. Ponovno je pokrenut 2016. godine i sadrži novu strukturu podataka i trenutno indeksira preko sto dvadeset milijuna publikacija.⁶⁴

4.1.2. Uzorak istraživanja

Za analizu su odabrane visokoškolske ustanove koje u nazivu imaju riječ sveučilište (engl. *university*). U istraživanje su uključena sva javna i privatna sveučilišta u Hrvatskoj i Irskoj. Prema podacima Agencije za znanost i visoko obrazovanje⁶⁵ u Hrvatskoj djeluje osam javnih sveučilišta: Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Zadru, Sveučilište u Dubrovniku, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Sveučilište Sjever te tri privatna sveučilišta: Hrvatsko katoličko sveučilište, Međunarodno sveučilište Libertas i Sveučilište VERN. Sva navedena sveučilišta, osim Sveučilišta Libertas, na svojim web stranicama donose izbornike na kojima je moguće pronaći poveznice na web stranice matičnih sveučilišnih knjižnica. Podatci o sveučilištima u Irskoj pronađeni su na stranicama World Universities Search Engine⁶⁶ i Education in Ireland.⁶⁷ Za usporedbu s hrvatskim sveučilištima i njihovim knjižnicama odabrana je Irska zbog sličnosti u ukupnoj populaciji i broju sveučilišta. (Tablica 1.)

Tablica 1. Usporedba broja stanovnika i sveučilišta Hrvatske i Irske (prema podacima <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> na dan 29. 3. 2017.)

Država	Broj stanovnika	Broj sveučilišta
Hrvatska / Croatia	4, 213, 701	10
Irska / Ireland	4, 740, 119	7

⁶³ Google Scholar, prema: URL: https://bib.irb.hr/datoteka/573704.GOOGLE_SCHOLAR.doc autor: N Frančula (8.9. 2016.)

⁶⁴ Usp. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Microsoft_Academic (3. 9. 2017.)

⁶⁵ Dostupno na URL: <https://www.azvo.hr/hr/> (23. 5. 2016.)

⁶⁶ Dostupno na URL: <http://www.4icu.org/ie/> (29. 3. 2017.)

⁶⁷ Dostupno na URL: <http://www.educationinireland.com/en/Where-can-I-study-/View-all-Universities-Colleges/> (29. 3. 2017.)

Za analizu je izdvojeno 10 hrvatskih i 7 irskih sveučilišnih knjižnica (Tablica 2).

Tablica 2. Popis sveučilišnih knjižnica uključenih u analizu

Naziv sveučilišta	Naziv sveučilišne knjižnice	URL (datum pristupa)
Sveučilište u Zagrebu	Nacionalna i sveučilišna knjižnica	http://www.nsk.hr/ (3. 9. 2017.)
Sveučilište u Splitu	Sveučilišna knjižnica u Splitu	http://www.svkst.unist.hr/ (3. 9. 2017.)
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku	Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek GISKO	http://www.gskos.unios.hr/ (3. 9. 2017.)
Sveučilište u Rijeci	Sveučilišna knjižnica Rijeka	http://www.svkri.uniri.hr/ (3. 9. 2017.)
Sveučilište u Zadru	Sveučilišna knjižnica	http://www.unizd.hr/sveucilisnaknjiznica (3. 9. 2017.)
Sveučilište u Dubrovniku	Knjižnica za društvene znanosti	http://www.unidu.hr/odjeli.php?idizbornik=41 (3. 9. 2017.)
Sveučilište Jurja Dobrile Pula	Sveučilišna knjižnica u Puli	http://www.skpu.hr/ (3. 9. 2017.)
Sveučilište Sjever	Sveučilišna knjižnica	https://www.unin.hr/sveucilisna-knjiznica/o-knjiznici/ (3. 9. 2017.)
Hrvatsko katoličko sveučilište	Sveučilišna knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	http://www.unicath.hr/knjiznica (3. 9. 2017.)
Libertas međunarodno sveučilište	N/A	http://www.libertas.hr/ (3. 9. 2017.)
Dublin City University DCU	DCU Library	http://www.dcu.ie/library/index.shtml (3. 9. 2017.)
Maynooth University	Maynooth University Library	https://www.maynoothuniversity.ie/library (3. 9. 2017.)
National University of Ireland Galway	NUI Galway Library	http://library.nuigalway.ie/ (3. 9. 2017.)
Trinity College Dublin	The Library of Trinity College Dublin	http://www.tcd.ie/library/ (3. 9. 2017.)
University College Cork	UCC Library	http://libguides.ucc.ie/library (3. 9. 2017.)
University College Dublin	UCD Library	http://www.ucd.ie/library/ (3. 9. 2017.)
University of Limerick	Gluckmans Library	http://www.ul.ie/library/ (3. 9. 2017.)

Prvim pregledom nastojalo se ustanoviti koje izvore knjižnica nudi svojim korisnicima, tako da je fokus bio na zbirkama. Također se pregledavao i pretraživao online katalog svake

knjižnice, a kako bi se ustanovilo uključuje li knjižnica u katalog i digitalnu građu, kako se do nje dolazi i uključuje li ta digitalna građa također izvore u otvorenom pristupu.

Sveučilišne knjižnice u pravilu svojim korisnicima nude pristup online bazama podataka, kako onim komercijalnim, tako i bazama podataka koje svoje sadržaje nude u otvorenom pristupu. Kao primjere dobre prakse i promoviranja otvorenog pristupa uzimali smo u obzir bibliografske baze u otvorenom pristupu, koje uključuju pristup pohranjenim cjelovitim tekstovima radova u otvorenom pristupu, kao i baze podataka koje uključuju ili nude poveznice na cjelovite tekstove objavljenih radova u otvorenom pristupu. Web stranice su posebno pregledavane u potrazi za poveznicama koje vode na popularne domaće i strane repozitorije, arhive i baze podataka u otvorenom pristupu.

Do web stranica sveučilišnih knjižnica nastojalo se doći putem poveznice s web stranica samih sveučilišta. Ukoliko to nije bilo moguće pristupalo se traženju knjižnice uz pomoć tražilice Google.

4.1.3. Instrument istraživanja

Kao instrument istraživanja korištene su kontrolne liste jer je njima najlakše i najpreglednije iznijeti prisutnost/odsutnost traženih materijala. Tablice kontrolnih lista prikazane su na kraju poglavlja, nakon tekstualne analize web stranica.

Sljedeća poglavlja donose pregled web stranica sveučilišnih knjižnica i analizu zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na njima. Web stranice analizirane su pregledavanjem i pretraživanjem pojma „otvoreni pristup“ i „*Open Access*“, kao i pretragom informacija o repozitorijima i bazama časopisa u otvorenom pristupu. Nastojalo se utvrditi promoviraju li sveučilišne knjižnice otvoreni pristup i ako da, na koji način. Analiziralo se koje sve primjere i materijale otvorenog pristupa možemo pronaći na web stranicama i na koji način su ti materijali promovirani i prezentirani.

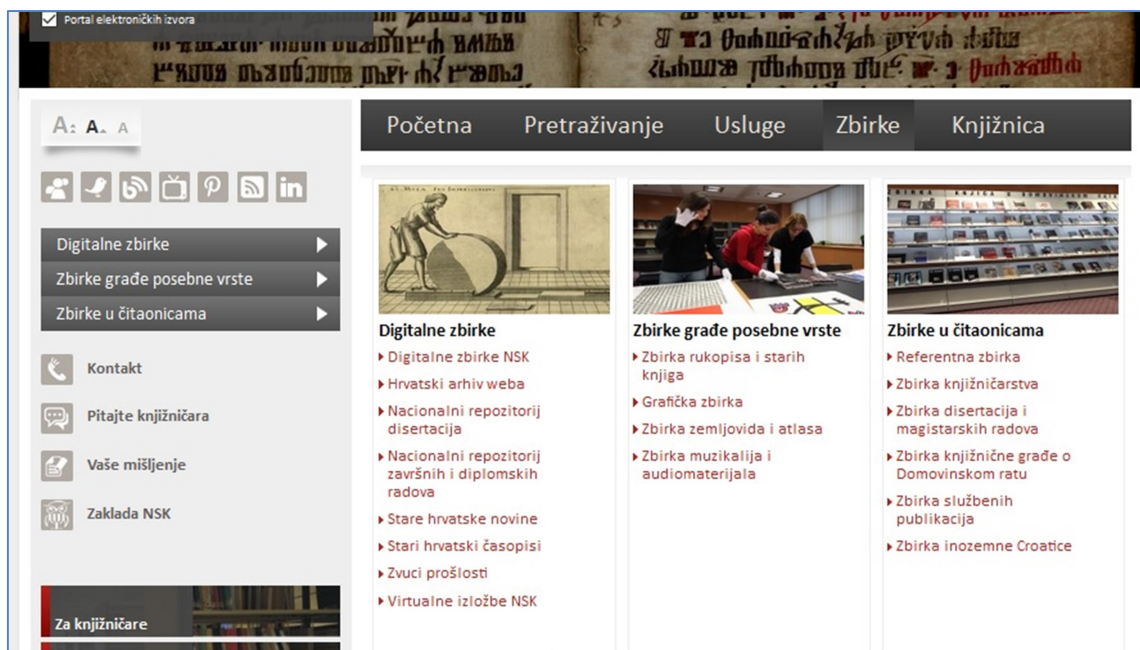
4.2. Pregled zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica

U ovom poglavlju ukratko će se opisati rezultati analize web stranica sveučilišnih knjižnica, uključujući podatke o prisutnosti digitalne građe u otvorenom pristupu, zbirki, baza podataka, repozitorija i dr. Ujedno će se pokušati zaključiti o odnosu knjižnica prema materijalima u otvorenom pristupu i načinu na koji je otvoreni pristup prezentiran.

4.2.2. Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Sveučilište u Zagrebu

Nacionalna i sveučilišna knjižnica jedina je knjižnica u našem uzorku koja osim sveučilišne funkcije obnaša i funkciju nacionalne knjižnice. Do njezine web stranice nije moguće doći sa stranice sveučilišta jer nigdje nije zamijećena poveznica. Do stranice knjižnice dolazi se pretragom na tražilici Google. Mrežna stranica knjižnice zamišljena je kao portal koji donosi niz informacija, u potpunosti opravdava Smjernice za izradu web stranica knjižnice autorica Faletar, Golub i Sudarević.⁶⁸ Pregledavanjem početne web stranice nije uočljivo ništa što bi upućivalo na izvore koji donose informacije u otvorenom pristupu. Upisivanjem pojma „otvoreni pristup“ u ponuđenu tražilicu otvara se ispis rezultata knjižničkog kataloga u kojem su većinom sadržani članci objavljeni u časopisima u otvorenom pristupu, a pripadajuće poveznice ih otvaraju u repozitoriju Hrčak. Nadalje, nude se izbornici NSK web, Portal starih novina, Portal starih časopisa, Hrvatski arhiv weba i Portal elektroničkih izvora. Portal elektroničkih izvora omogućuje pristup bazama podataka od kojih su neke isključivo s otvorenim pristupom cjelovitim tekstovima: *ArXiv*, *Bentham Open Access*, *ChemIDplus*, *CiteSeerX*, *DART Europe E-theses portal*, *DOAJ – Directory of Open Access Journals*, *DOAR – Directory of Open Access Repositories*, *Google Scholar*, *OpenThesis*. Za svaku od baza i repozitorija naveden je kratki opis, područja interesa i poveznica na početnu stranicu za pretraživanje. S početne stranice knjižnice vidljiv je izbornik „Zbirke“ čijim je otvaranjem moguće pristupiti digitalnim zbirkama NSK koje uključuju Hrvatski arhiv weba, Nacionalni repozitorij disertacija, Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova u kojima je moguće pronaći i radove u otvorenom pristupu. Stare hrvatske novine, Stari hrvatski časopisi, Zvuci prošlosti i Virtualne izložbe NSK (Slika 4).

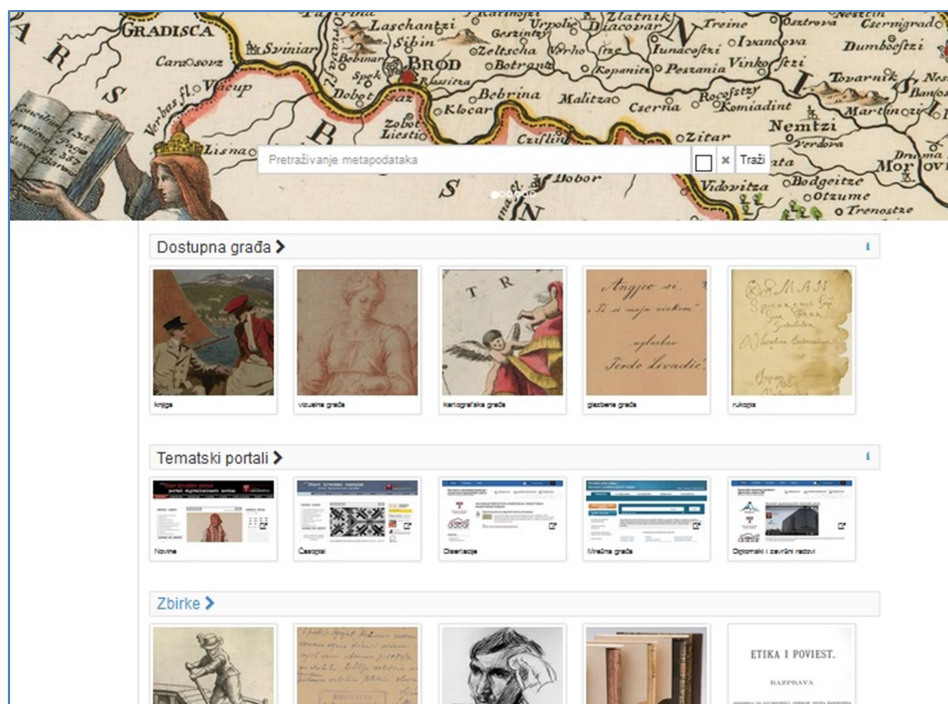
⁶⁸ Usp. URL: <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:748235/FULLTEXT01.pdf> (13. 7. 2016.)

Slika 3. „Zbirke“ na web stranici Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Digitalna građa NSK su knjige, vizualna građa, kartografska građa, glazbena građa i rukopisi (Slika 5). Sve se poveznice otvaraju, pregledne su, a glazbena građa se može preslušati. Detaljniji pregled dostupne digitalne građe ove knjižnice predložen je prilogom 1.a i 1.b. Nacionalna i sveučilišna knjižnica na svojoj stranici donosi poseban izbornik namijenjen knjižničarima iz kojeg je moguće otvoriti literaturu potrebnu za polaganje stručnog ispita. A kao posebnost kojom se ova knjižnica obraća korisnicima i stručnjacima je i video materijali za podučavanje „Virtualna učionica“⁶⁹ koji su osmišljeni u obliku niza modula koji podučavaju i provjeravaju naučeno.

⁶⁹ Usp. URL: <http://www.nsk.hr/virtualna-ucionica/> (4. 9. 2017.)

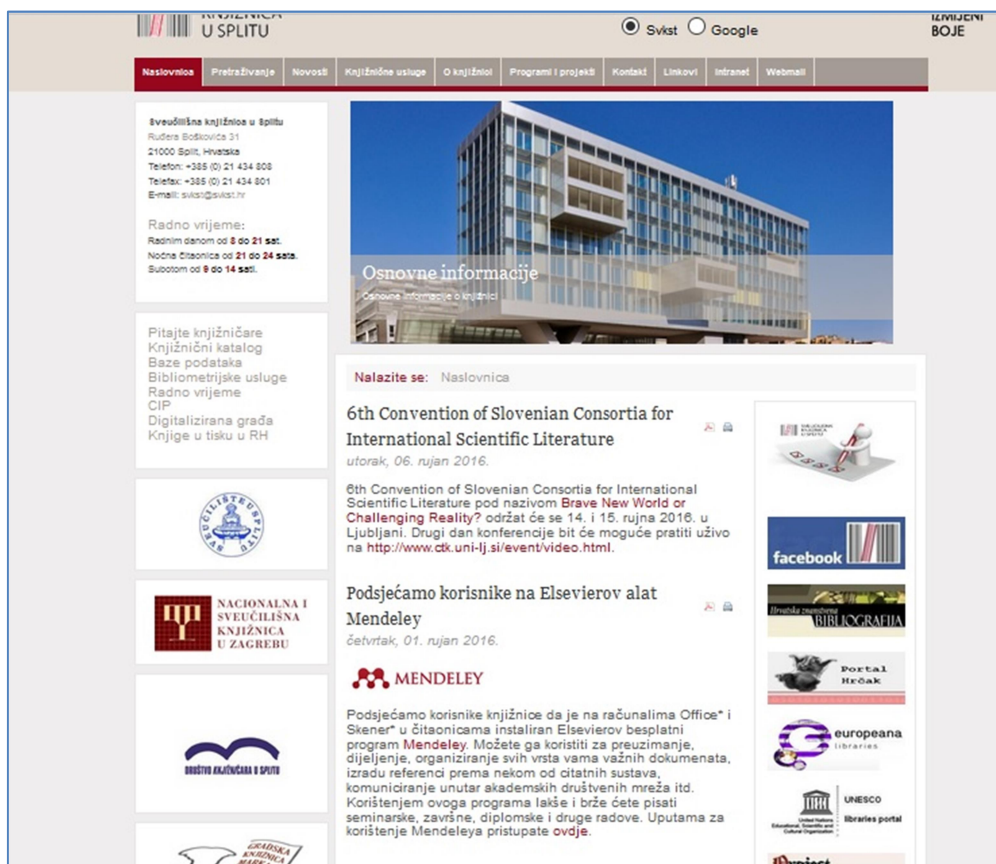
Slika 4. Digitalne zbirke NSK na web stranici Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu

4.2.3. Sveučilišna knjižnica u Splitu

Web stranici Sveučilišne knjižnice u Splitu moguće je pristupiti sa stranice samog sveučilišta poveznicom na dnu stranice: sastavnice sveučilišta → sveučilišna knjižnica. Na web stranicama sveučilišne knjižnice u Splitu tražeći poveznice vezane uz otvoreni pristup prvo što se primjećuje je poveznica na Portal Hrčak koji donosi časopise u otvorenom pristupu, poveznicu na Hrvatsku znanstvenu bibliografiju, poveznicu na Vjesnik bibliotekara Hrvatske i Projekt Gutenberg koji je najveća baza besplatnih digitalnih knjiga (Slika 6). Projekt Gutenberg započeo je 1971. godine s namjerom da se sve knjige koje su u javnom vlasništvu prebace u digitalni oblik vodeći se dvama ciljevima: knjige bi se na taj način sačuvale i bile bi dostupne svima.⁷⁰ Projekt Gutenberg vrlo oprezno pristupa objavljivanju knjiga vodeći se Zakonom o zaštiti autorskih prava te na svojoj naslovnici upozorava da u nekim zemljama možda neće vrijediti isti zakoni i ista prava pa bi krajnji korisnici trebali pripaziti na taj podatak prije nego li preuzmu ili distribuiraju neku od knjiga. Neke od knjiga objavljene su s posebnim dopuštenjem nositelja autorskih prava koji dopušta neograničeno korištenje u

⁷⁰ Usp. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Projekt_Gutenberg (13. 7. 2016.)

nekomercijalne svrhe.⁷¹ Vidljiva je i poveznica na zbirku digitaliziranih knjiga, notnih zapisa i umjetničkih djela „*Europeana*“, na UNESCO *Libraries Portal* koji nažalost više nije dostupan online.⁷²

Slika 5. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Splitu

Nadalje, Sveučilišna knjižnica u Splitu nudi poveznicu na vlastitu digitaliziranu građu. To je pilot projekt digitalizacije novina i časopisa. O samome projektu može se iščitati sljedeća informacija:

„Cilj je projekta digitalizacije starih novina i časopisa (DZNC) da splitske stare novine i časopise iz 19. i prve polovice 20. st. digitalizira i učini mrežno dostupnim. Projekt se ostvaruje u prvoj fazi kao pilot projekt. Sustavna digitalizacija novina i časopisa provodi se radi stvaranja digitalne zbirke koja na poseban način integrira

⁷¹ Usp. URL: http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page (13. 7. 2016.)

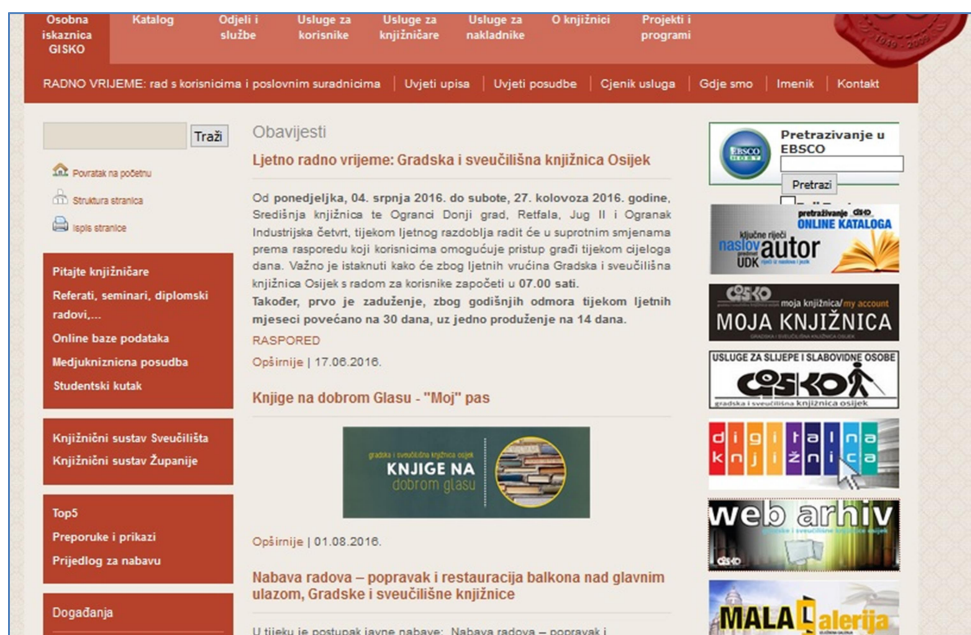
⁷² Usp. URL: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/portals-and-platforms/unesco-libraries-portal/> (4. 9. 2017.)

*knjižničnu građu publiciranu na drugom mediju, korisnike i knjižnično osoblje u procesu pronalaženja informacija.*⁷³

Detaljniji pregled digitalne građe vidljiv je iz Priloga 2. Mrežna stranica ažurno objavljuje novosti vezane uz baze podataka i otvoreni pristup. Upisavši pojam „otvoreni pristup“ u mrežnu tražilicu otvara se cijeli niz vijesti vezanih uz probni ili trajni pristup određenim bazama kao i časopisima u otvorenom pristupu. Tek u zadnje vrijeme dodan je i repozitorij UNIST koji donosi poveznicu na portal Dabar. Na stranici se nalazi poveznica Knjižnične usluge → Za knjižničare koja donosi nekoliko edukativnih prezentacija,

4.2.4. Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku GISKO

Do stranica ove knjižnice dolazi se preko web stranice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera izbornikom O sveučilištu → Sastavnice → Gradska i sveučilišna knjižnica. Sveučilišna knjižnica u Osijeku je ujedno i gradska knjižnica. Na vrlo uočljivom mjestu stranica nudi poveznice na digitalnu baštinu i web arhiv (Slika 7)⁷⁴.

Slika 6. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice GISKO

Digitalna knjižnica Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek sadrži vrijednu i rijetku građu našega kraja, pohranjenu u zbirka i odjelima Knjižnice. „Na ovaj način riješili smo problem nedovoljne dostupnosti građe, problem zaštite (kontroliranog pristupa različitim

⁷³ Usp. URL: <http://dalmatica.svkst.hr/?sitetext=363> (13. 7. 2016.)

⁷⁴ Izgled web stranice 13. 7. 2016.

izvorima sadržaja), te problem interaktivnog rada na dokumentima i zbirkama od strane naših korisnika, grupa znanstvenika i zainteresiranih bez obzira na lokaciju u svijetu.“⁷⁵ Digitalizirana je građa podijeljena u nekoliko grupa: Zavičajne monografije, Razglednice grada Osijeka, Katalozi, Grafike, Fotografije i Zemljopisne karte.⁷⁶ Svaka od poveznica otvara se i nudi pregled digitalne građe. Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture u programu digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe 2014. godine je započeo zaseban projekt Digitalizacija Književne baštine Rudolfa Franjina Magjera, kao doprinos Nacionalnom projektu „Hrvatska kulturna baština“.⁷⁷ Moguće je otvoriti digitaliziranu autobiografiju R. F. Magjera kao i neka njegova književna djela. Otvaranjem sličice Web arhiv GISKO objašnjava se sadržaj ovog arhiva: „Web arhiv Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek zbirka je odabranih sadržaja preuzetih s interneta i pohranjenih na računalnom poslužitelju Knjižnice. Namijenjen je preuzimanju i trajnom čuvanju publikacija s interneta kao dijela hrvatske kulturne baštine. Arhivirani sadržaji mogu se pretraživati preko URL-a, naslova, autorskih odrednica, UDK oznaka, ISBN-a i predmetnih područja. Za mrežno dostupnu građu koja je izdana i na drugom mediju postoje hiper-veze što omogućuje širi opseg pretraživanja.“⁷⁸ Na mrežnoj stranici GISKO-a može se pronaći i poveznica na UNESCO-v *Libraries Portal*⁷⁹ koji pak na svojim stranicama nudi publikacije u otvorenom pristupu. Na stranici postoji poveznica na Hrčak i Google Scholar. Vrlo je neobično da pretraživanjem nije uočena poveznica koja bi upućivala na repozitorij sveučilišne knjižnice na Dabru. Na stranicama knjižnice nisu uočeni obrazovni sadržaji koji bi osiguravali podučavanje korisnika ili stručnjaka.

4.2.5. Sveučilišna knjižnica Rijeka

Poveznica za Sveučilišnu knjižnicu u Rijeci nalazi se na mrežnoj stranici sveučilišta u izborniku Informacije o sveučilištu → sastavnice sveučilišta → Ostale sastavnice → Sveučilišna knjižnica Rijeka. Pregledom web stranice Sveučilišne knjižnice u Rijeci uočava se, na vrlo vidljivom mjestu s desne strane niz izbornika za Repozitorij Sveučilišta u Rijeci (Dabar), Baze Sveučilišta u Rijeci koji otvara popis baza podataka prema područjima znanosti uz napomenu za koje baze podataka je potreban institucijski pristup a koje su dostupne u

⁷⁵ Usp. URL: <http://knjiga.gskos.hr/index.php?upit=sadrzaj&id=191> (13. 7. 2016.)

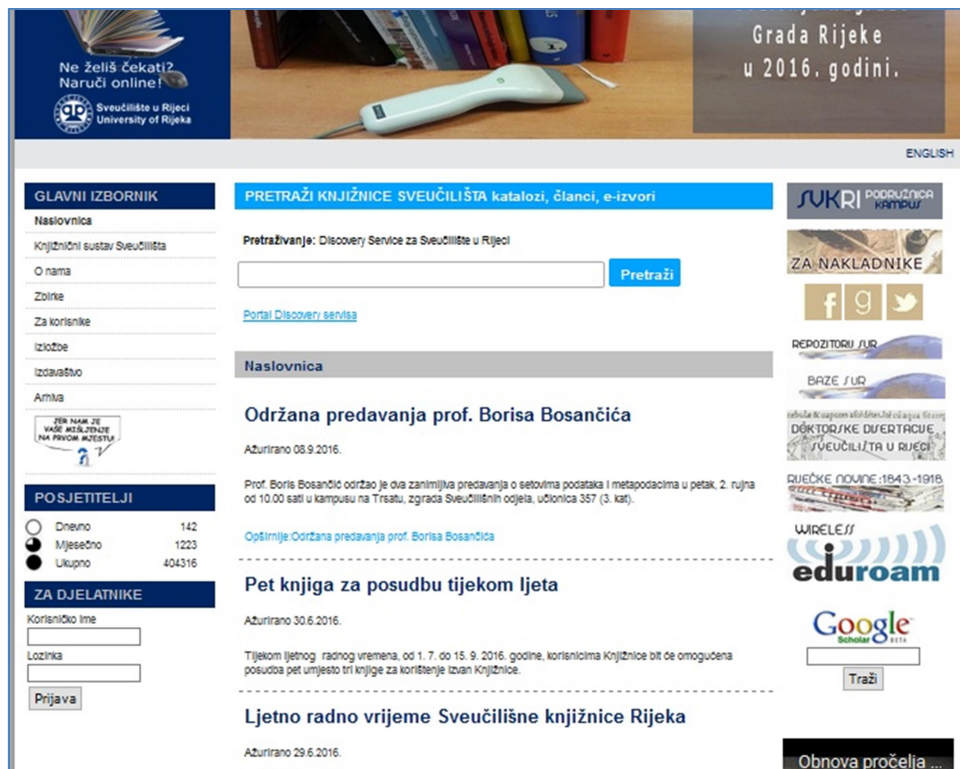
⁷⁶ Usp. URL: <http://www.gskos.unios.hr/?upit=sadrzaj&id=191> (13. 7. 2016.)

⁷⁷ Isto

⁷⁸ Usp. URL: <http://www.gskos.unios.hr/?upit=sadrzaj&id=201> (13. 7. 2016.)

⁷⁹ Usp. Prema URL: <http://www.unesco.org/library/> (13. 7. 2016.)

otvorenom pristupu (*International Nuclear Information System*, DOAJ, GreenFILE, Hrčak, ScienceDirect (samo pretraživanje i radovi u otvorenom pristupu), Riječke novine (digitalizirana baština; vidljivo u Prilogu 3.) i Google Scholar (Slika 8). U repozitoriju neki od pohranjenih dokumenata zahtijevaju institucijski pristup, dok je dio u otvorenom pristupu.

Slika 7. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Rijeci

Izbornik Zbirke nudi poveznice na Povijesnu zbirku (za neke knjige i časopise moguć je pregled naslovne stranice u PDF formatu). U digitalnoj zbirci Riječke novine (1843. – 1918.) članke je moguće otvoriti u PDF formatu. Preko poveznice „Za korisnike“ moguće je pronaći izbornik E-čitaonica u kojem pronalazimo „Literaturu na internetu“ (poveznice na brojne enciklopedije, leksikone, rječnike, povijesne preglede, biografije, atlase, priručnike i sl., kao i baze podataka cjelovitog teksta (npr. Projekt Gutenberg), dnevni tisak, pravne izvore i neke visokoškolske udžbenike („Informatička abeceda“ i „O dizajnu“). Jedan se udžbenik otvara u PDF, a drugi u HTML formatu.

4.2.6. Sveučilišna knjižnica u Zadru

Sa stranica Sveučilišta u Zadru jednostavno se dolazi do stranice sveučilišne knjižnice. Poveznica za nju nalazi se u kategoriji Liber. Na web stranicama Sveučilišne knjižnice u Zadru vidljive su poveznice na Baze podataka i na Digitalni repozitorij Sveučilišta u Zadru

(Slika 9). Otvaranjem poveznice na baze podataka omogućen je uvid u popis svih baza podataka te njihova podjela po znanostima. Pristup bazama podataka omogućen je sa lokalne mreže Sveučilišta u Zadru ili udaljenim pristupom koristeći člansku iskaznicu Sveučilišne knjižnice i nije uočena niti jedna baza podataka koja bi bila u otvorenom pristupu. Vezano uz baze podataka, knjižnica educira svoje korisnike kratkim uputama za pretraživanje i daje poveznicu za priručnik: Online baze podataka - priručnik za pretraživanje. Zagreb: CARNet, 2007. koja ne otvara spomenuti priručnik već stranicu Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu.⁸⁰

Odabirom poveznice na Digitalni repozitorij Sveučilišta u Zadru nudi se daljnja poveznica na Nacionalni sustav prihvata digitalne građe Dabar. Vidljiv je i izbornik za Hrvatsku znanstvenu bibliografiju CROSBIB. Nije uočen izbornik koji bi donosio digitalizirane materijale bilo da se radi o periodici ili digitaliziranoj knjižnoj povijesno-kulturnoj baštini. Također nema izbornika za otvorene obrazovne materijale. Zamjerka je i nedostatak poveznice na Google Scholar.

Slika 8. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Zadru

4.2.7. Sveučilišna knjižnica u Dubrovniku

Jedinstvena mrežna stranica knjižnice dubrovačkog sveučilišta ne postoji. Pretragom web stranica samog sveučilišta pod izbornikom ustrojbenih jedinica vidljive su poveznice na tri knjižnice određenih sveučilišnih smjerova (Knjižnica za tehničke i biotehničke znanosti,

⁸⁰ URL: <http://baze.nsk.hr/> (4. 9. 2017.)

Knjižnica za društvene znanosti (Slika 10) i Centar za turističku dokumentaciju i informaciju). Poveznice se otvaraju na stranicama sveučilišta s vrlo oskudnim podacima. Poveznica Knjižnice za društvene djelatnosti u izborniku s desne strane „Korisni linkovi“ donosi poveznice na Portal digitalnih časopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Hrvatski jezični portal, Hrvatsku znanstvenu bibliografiju CROSBi i Hrčak.

Ostale dvije knjižnice nude pretraživanje online kataloga, koji ne uključuje digitalne sadržaje u otvorenom pristupu. Tek pretraživanjem i otvaranjem izbornika „Fond“ na mrežnoj stranici knjižnice Centra za turističku dokumentaciju i informaciju prikazuju se poveznice na Hrčak i Baze podataka (poveznica za Centar za online baze.⁸¹). U posljednje vrijeme dodan je izbornik na Repozitorij Sveučilišta u Dubrovniku. Na stranici knjižnice nije uočena nikakva poveznica koja bi upućivala na vlastitu digitalnu građu niti na obrazovne materijale.

Slika 9. Naslovnica web stranice Knjižnice za društvene znanosti Sveučilišta u Dubrovniku

4.2.8. Sveučilišna knjižnica u Puli

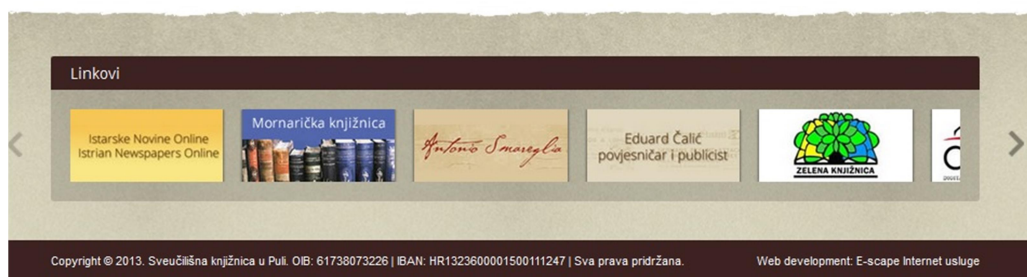
Sa stranice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, do stranica sveučilišne knjižnice dolazi se preko izbornika Sastavnice → Sveučilišna knjižnica. Na mrežnoj stranici Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli (slika 11.) pri samome dnu nalazimo poveznice na digitalnu građu: Istarske novine online, Mornaričku knjižnicu, Spomen sobe Antonia Smareglie

⁸¹ Datuma 4. 9. 2017. nije bilo moguće otvoriti ovu poveznicu

(istarskog skladatelja)⁸² i Eduarda Čalića (povjesničara i publicista)⁸³, Projekt zelene knjižnice i Repozitorij Sveučilišta u Puli (Dabar) (Slika 12). Istarske novine online donose zbirku digitaliziranih starih istarskih novina koje su izlazile krajem 19. i početkom 20. Stoljeća; detaljnije u Prilogu 4). Izbornik Pretraživanje otkriva digitalne zbirke, među kojima se nalazi poveznica za Digitalni repozitorij sveučilišta u Puli, Istarske novine online, E-knjižnicu FET-a (Eprint repozitorij fakulteta Dr. Mijo Mirković koji zahtijeva institucijsku prijavu da bi se pristupilo radovima) i Digitalne periodične publikacije u kojoj se otvaraju Novine PET⁸⁴ koje su izlazile od 1987. do 1989.). Nailazi se i na poveznicu Baze podataka kod kojih nema baza u otvorenom pristupu, ali postoji SlideShare prezentacija koja podučava korištenju baza podataka. Sljedeća poveznica Linkoteka nudi niz poveznica, između kojih su poveznice na brojne hrvatske, europske i svjetske knjižnice, digitalne izvore (npr. IRB Centar za znanstvene informacije), kataloge, udruge, ustanove, virtualnu referentnu zbirku i zakonodavstvo.

Slika 10. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Puli

Slika 11. Poveznice na digitalni sadržaj

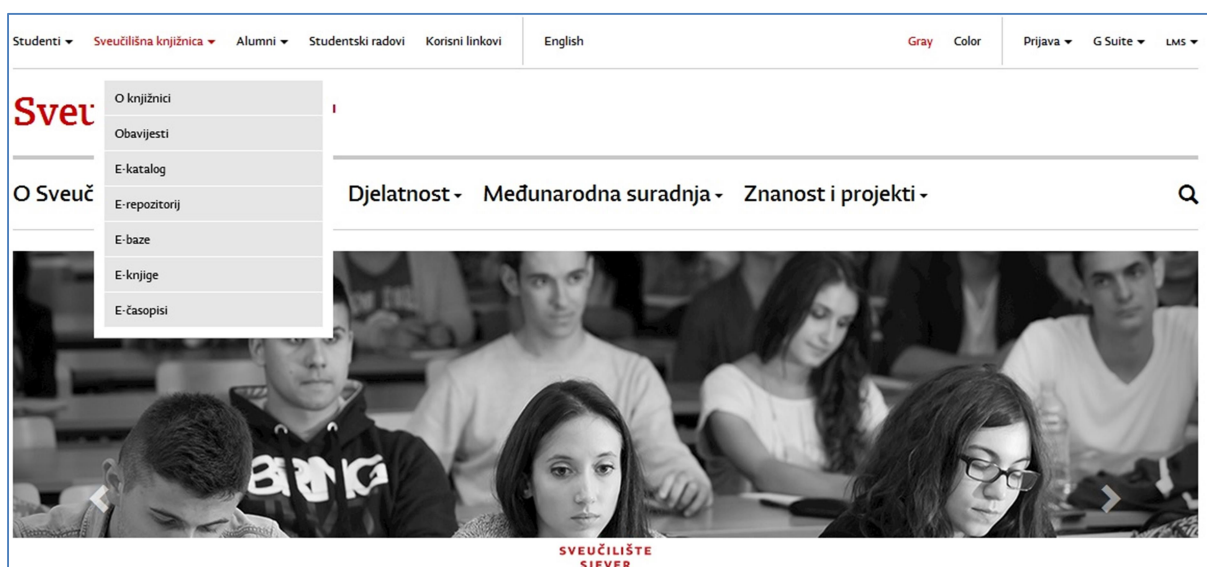
⁸² Usp. Prema URL: <http://skpu.unipu.hr/smareglia/> (8. 9. 2016.)

⁸³ Usp. URL: <http://eduard-calic.info/index.php?uvodcalic2> (8. 9. 2016.)

⁸⁴ Usp. URL: <http://praksa.hr/petice-arhiv/> (4. 9. 2017.)

4.2.9. Knjižnica Sveučilišta Sjever

Na web stranicama Sveučilišta Sjever vidljiva je poveznica na sveučilišnu knjižnicu, ali sama knjižnica nema svoju web stranicu. Osim informacija o poslanju knjižnice i obavijesti ponuđene su poveznice na mnoge digitalne sadržaje od kojih valja izdvojiti E-repozitorij, E-baze, E-knjige i E-časopise (Slika 13). Moguće je pristupiti Digitalnom repozitoriju Sveučilišta Sjever u kojem je moguće pronaći sadržaje u otvorenom pristupu, bazama podataka koje zahtijevaju institucijski pristup, repozitoriju Hrčak, DOAJ-u, ROAD-u (*Directory of Open Access Scholarly Resources*), zbirci Europeana (platforma za pretraživanje, čitanje i pregledavanje milijuna digitalnih zapisa knjiga, rukopisa, fotografija, slika, audio i video zapisa i karata). Prisutne su i poveznice na Google Books i Google Scholar. Poveznica E-časopisi donosi niz znanstvenih časopisa u digitalnom obliku razvrstanih prema područjima znanosti od kojih je dio u otvorenom pristupu Poveznica na E-knjige otvara tražilicu *Google Books*.

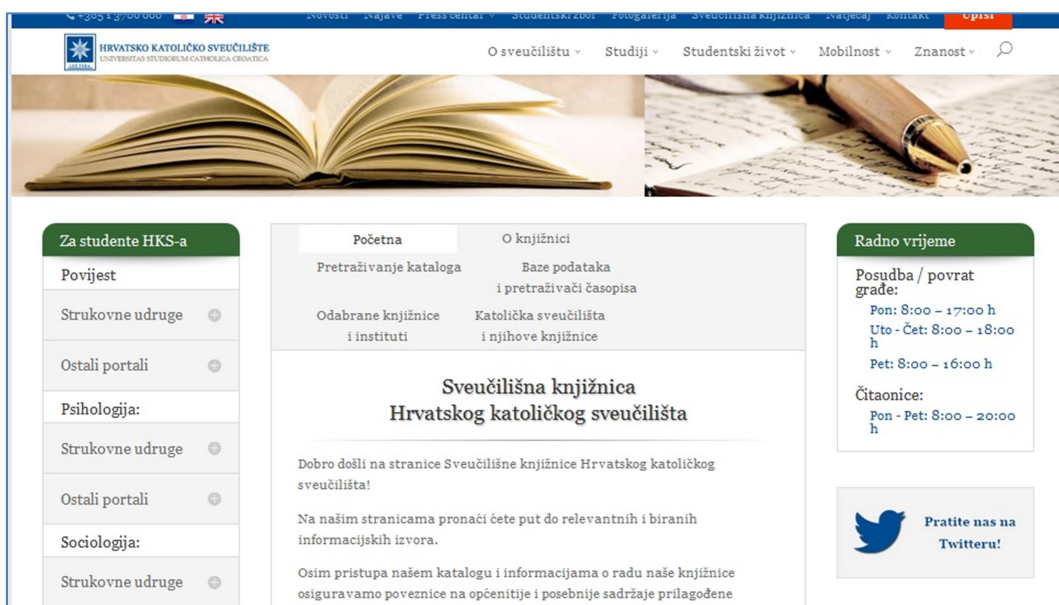

Slika 12. Naslovnica web stranice Sveučilišta Sjever - poveznica na Sveučilišnu knjižnicu

4.2.10. Web stranice sveučilišnih knjižnica privatnih sveučilišta

U Republici Hrvatskoj, osim javnih sveučilišta djeluju i dva privatna. **Hrvatsko katoličko sveučilište** na web stranicama sveučilišta na vidljivom mjestu postavlja poveznicu za stranicu knjižnice koja pregledno nudi svoje sadržaje, ali ih je relativno malo. (Slika 14). Na poveznici Baze podataka i pretraživači časopisa poveznice su na Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu (NSK), PERO –

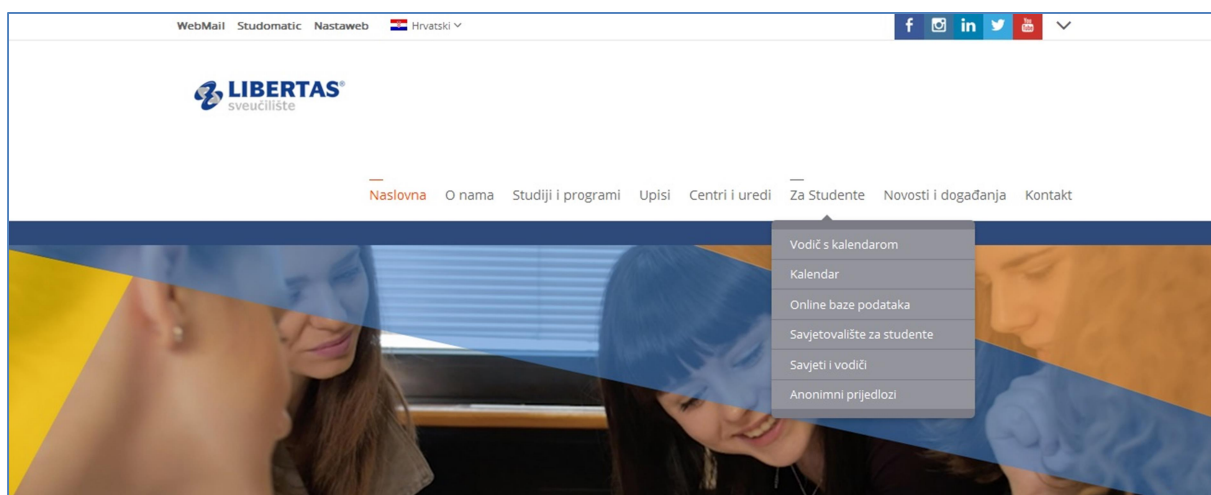
Elektronički časopisi s cjelovitim tekstom dostupni hrvatskoj akademskoj i znanstvenoj zajednici (IRB), Hrčak, DOAJ i JSTOR (*Journal storage*) koji, doduše, nije u otvorenom pristupu, a na stranici je uočena i poveznica na korisne enciklopedije, rječnike i bibliografije (među kojima je CROSBİ). Ne nailazi se na izbornik za repozitorij radova kao ni na ikakvu poveznicu na knjige ili obrazovne materijale.

Slika 13. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice Hrvatskog katoličkog sveučilišta

Međunarodno sveučilište Libertas (Zagreb, Dubrovnik, Kutina) drugo je privatno sveučilište u Republici Hrvatskoj. Ne posjeduje poveznicu na mrežnu stranicu sveučilišne knjižnice, a niti se pretragom u tražilicama ne nalazi podatak o postojanju knjižnice na tom sveučilištu pa samim tim niti njezine web stranice. Pronađena je tek poveznica na Online baze podataka (Slika 15) za koje je naravno, potreban institucijski pristup, a u rubrici Izdavaštvo ponuđena je poveznica na časopis *Journal of Philosophical Economy*. To je međunarodni časopis kojeg Libertas izdaje u suradnji s *Bucharest University of Economic Studies* i *Rosetti International Publishing House*. Jedan je od manjeg broja znanstvenih časopisa koji u suradnji izdaju znanstvene institucije iz dviju država članica Europske unije. Također, časopis se može pohvaliti međunarodnim uredničkim odborom s prestižnih europskih i američkih sveučilišta, a zastupljen je u relevantnim bazama podataka poput: *CSA Worldwide Political Science Abstracts*, *EconLit*, *Index Copernicus* i dr. Časopis izlazi u tiskanoj verziji te u online

izdanju u otvorenom pristupu, a dvije verzije sadržajno su jednake. Svi članci novog, ali i prethodnih brojeva dostupni su na mrežnoj stranici časopisa.⁸⁵

Slika 14. Naslovnica web stranice Sveučilišta Libertas, poveznica na Online baze podataka

4.2.11. Skupni prikaz institucijskih repozitorija hrvatskih sveučilišnih knjižnica

Pregled posjedovanja institucijskog repozitorija pokazuje da ga posjeduju sve sveučilišne knjižnice osim Knjižnice Hrvatskog katoličkog sveučilišta, dok je repozitorij Knjižnice Međunarodnog sveučilišta Libertas tek u nastajanju. Repozitorij Nacionalne i sveučilišne knjižnice većinom pobire sadržaje digitalnih repozitorija svojih sastavnica. Primjećujemo da je jedino Sveučilište u Puli usvojilo načela otvorenog pristupa te da su svi pohranjeni objekti dostupni u otvorenom pristupu, dok ostali repozitoriji imaju značajno manji omjer objekata u otvorenom pristupu u odnosu na one pohranjene (Tablica 3).

Tablica 3. Prisutnost, veličina i sadržaj sveučilišnih repozitorija na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Institucijski repozitorij*	Veličina repozitorija**	
		Ukupan broj objekata	Broj objekata u otvorenom pristupu
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb	DA	16379	5082
Sveučilišna knjižnica u Splitu	DA	3062	1848
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	DA	2	2
Sveučilišna knjižnica Rijeka	DA	6029	1514
Sveučilišna knjižnica Zadar	DA	945	318

⁸⁵ Usp. URL: <http://www.libertas.hr/o-nama/izdavastvo/> (6. 9. 2017.)

Sveučilišna knjižnica	Institucijski repozitorij*	Veličina repozitorija**	
		Ukupan broj objekata	Broj objekata u otvorenom pristupu
Sveučilišna knjižnica Dubrovnik	DA	213	14
Sveučilišna knjižnica Pula	DA	953	951
Knjižnica Sveučilišta Sjever	DA	1267	773
Knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	NE	N/A	N/A
Knjižnica Međunarodnog sveučilišta Libertas	DA	2	0

*Svi repozitoriji kreirani su korištenjem Dabar infrastrukture i sadrže većinom ocjenjske radove koje u repozitorij unose sami knjižničari

** podatci preuzeti s web stranice URL: <https://dabar.srce.hr/repozitoriji> (21. 8. 2017.)

Neke sveučilišne knjižnice posjeduju i vlastitu digitalnu građu, a najčešće se radi o digitaliziranom materijalu, koju nude zasebno kroz različita sučelja i programske podrške (Tablica 4).

Tablica 4. Prisutnost, vrsta i obim vlastite digitalne građe na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica*

Sveučilišna knjižnica	Vlastita digitalna građa	Vrsta građe	Ukupan broj objekata	Broj objekata u otvorenom pristupu
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb	DA	Stare hrvatske novine, Stari hrvatski časopisi, zvučni zapisi, kartografska građa, rukopisi	5504	2664
Sveučilišna knjižnica u Splitu	DA	Novine, časopisi	8028	8028
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek**	DA	Monografije, razglednice, grafike, fotografije, geografske karte	N/A	N/A
Sveučilišna knjižnica Rijeka	DA	Riječke novine (1843.-1918.)	1868	1868
Sveučilišna knjižnica Zadar	NE			
Sveučilišna knjižnica Dubrovnik	NE			
Sveučilišna knjižnica Pula	DA	Istarske novine***	N/A	N/A
Knjižnica Sveučilišta Sjever	NE			
Knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	NE			
Knjižnica Međunarodnog sveučilišta Libertas	NE			

*popis digitalnih zbirki nalazi se u prilogu na kraju rada

**na ažuriranoj stranici Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek nije moguće pronaći digitalnu građu koja je bila dostupna pretraživanjem u ožujku 2016. g. Google tražilicom pronalazi se zapis o Digitalnoj knjižnici Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, no poveznice nije moguće otvoriti.

Dostupno na URL: <http://www.knjiznica.hr/mods/digitalne-zbirke/?action=detail&id=4> (21. 8. 2017.)

*** Istarske novine otvaraju se na portalu Istarske novine online, dostupno na URL: <http://skpu.unipu.hr/ino/> (21. 8. 2017.)

Što se tiče materijala namijenjenog učenju i poučavanju čak tri sveučilišne knjižnice ne nude takve materijale na svojim web stranicama. Ostale knjižnice nude mahom materijale namijenjene knjižničarima, dok su materijali namijenjeni korisnicima manje zastupljeni. Izuzetak je Sveučilišna knjižnica u Rijeci koja nudi različite obrazovne materijale svojim korisnicima (Tablica 5).

Tablica 5. Prisutnost obrazovnih materijala na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Obrazovni materijal	Vrsta obrazovnog materijala
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb	DA	Digitalna izdanja NSK, HKD-a, Vjesnika bibliotekara Hrvatske i IFLA-e, zakoni i pravilnici, program i literatura za stručne ispite, virtualna učionica
Sveučilišna knjižnica u Splitu	DA	Servis Hrvatski UDK online, edukacija za korisnike i knjižničare, korisni linkovi
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	DA	Usluga za korisnike; pitajte knjižničare, referati, seminari, diplomski
Sveučilišna knjižnica Rijeka	DA	Literatura na internetu, enciklopedije, atlas, priručnici, povijesni pregledi, rječnici, biografije, pravni izvori, visokoškolski udžbenici
Sveučilišna knjižnica Zadar	NE	
Sveučilišna knjižnica Dubrovnik	NE	
Sveučilišna knjižnica Pula	DA	Korisni linkovi, Kutak za naputak, upute za pisanje radova i citiranje, prezentacija „Kako napraviti, napisati i prezentirati rad“
Knjižnica Sveučilišta Sjever	NE	
Knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	DA	Informacijski izvori, korisne enciklopedije, rječnici, bibliografija, popisi
Knjižnica Međunarodnog sveučilišta Libertas	DA	Prezentacija „Pet savjeta kako napraviti prezentaciju“

Većina knjižnica nudi putem svojih kataloga digitalne inačice odabranih časopisa (Vjesnik bibliotekara Hrvatske i Bug Online), dok knjigu Dinka Šimunovića „Alkar“ nismo pronašli niti u jednom katalogu iako smo očekivali da će biti prisutna u knjižnicama sveučilišta koje imaju katedru za hrvatski jezik (Tablica 6).

Tablica 6. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (digitalni časopisi i knjige) putem knjižničnih kataloga hrvatskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Časopisi		Knjige*
	Vjesnik bibliotekara Hrvatske	Bug Online	Dinko Šimunović „Alkar“
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb	DA	DA	NE
Sveučilišna knjižnica u Splitu	DA (uz poveznicu na mrežnu stranicu)		NE
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	DA (facetni prikaz, drugi medij, poveznica na mrežnu stranicu)		NE
Sveučilišna knjižnica Rijeka	NE	DA (digitalna građa)	NE
Sveučilišna knjižnica Zadar	DA (poveznica na HKD i na Hrčak)	NE	NE
Sveučilišna knjižnica Dubrovnik	DA (poveznica na HKD i na Hrčak)	NE	NE
Sveučilišna knjižnica Pula	DA (digitalna građa)	DA	NE
Knjižnica Sveučilišta Sjever	NE		NE
Knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	NE		NE
Knjižnica Međunarodnog sveučilišta Libertas	NE		NE

*Pretraživala se knjiga „Alkar“ Dinka Šimunovića za koju je utvrđeno da postoji u elektroničkom izdanju na mrežnoj stranici E-lektire URL: <http://lektire.skole.hr/> (23. 8. 2017.)

Nešto je bolja situacija s prisustvom digitalnih inačica udžbenika u knjižnicama. Četiri knjižnice imale su digitalnu inačicu „Rad u knjižnici“ Katice Tadić dostupnu putem kataloga, dok vrlo korisni priručnik hrvatskog jezika „Jezični priručnik Coca Cole“ nije bio dostupan putem kataloga niti jedne sveučilišne knjižnice iako je čak šest knjižnica u svojoj zbirci posjedovalo tiskanu inačicu (Tablica 7).

Tablica 7. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (udžbenici i priručnici) putem knjižničnih kataloga hrvatskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Katica Tadić: Rad u knjižnici (tisak)	Katica Tadić: Rad u knjižnici* (online)	Lana Hudeček, Maja Matković i Igor Ćutuk: Jezični priručnik Coca Cole (tisak)	Lana Hudeček, Maja Matković i Igor Ćutuk: Jezični priručnik Coca Cole** (online)
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb	DA	DA	DA	NE
Sveučilišna knjižnica u Splitu	DA	DA	DA	NE
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	DA	DA	DA	NE
Sveučilišna knjižnica Rijeka	DA	DA	DA	NE
Sveučilišna knjižnica Zadar	DA	NE	DA	NE
Sveučilišna knjižnica Dubrovnik	DA	NE	NE	NE
Sveučilišna knjižnica Pula	DA	NE	DA	NE
Knjižnica Sveučilišta Sjever	NE	NE	NE	NE
Knjižnica Hrvatskog katoličkog sveučilišta	NE	NE	NE	NE
Knjižnica Međunarodnog sveučilišta Libertas	NE	NE	NE	NE

*udžbenik „Rad u knjižnici“ Katice Tadić nalazi se na mrežnoj stranici URL:

<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm> (23. 8. 2017.)

**„Jezični priručnik Coca Cole HBC Hrvatska“ autora Lane Hudeček, Maje Matković i Igora Ćutuka nalazi se na mrežnoj stranici URL: <http://www.prirucnik.hr/> (23. 8. 2017.)

4.3. Pregled zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica

Za usporedbu s web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica izabrana je Irska zbog sličnog broja stanovnika i broja sveučilišta. Irska ima sedam sveučilišta: Dublin City University (DCU), Maynooth University, National University of Ireland, Galway, Trinity College Dublin (TCD), University College Cork (UCC), University College Dublin (UCD) i

University of Limerick.⁸⁶ Do web stranica sveučilišnih knjižnica u Irskoj došlo se pretragom web stranice pojedinog sveučilišta.

4.3.1. Knjižnica sveučilišta Dublin City University

Na mrežnoj stranici sveučilišta Dublin City University (DCU) vidljiva je poveznica za knjižnicu. Stranica knjižnice otvara se u novoj kartici prebirknika. (Slika 16.) Na naslovnici knjižnice nalazi se nekoliko kategorija koje će se istražiti. Jedna od njih je poveznica na institucijski repozitorij DORAS (*DCU's Open Access Institutional Repository*) kojem se u opisu navodi da osigurava besplatan pristup istraživačkim publikacijama i tezama DCU-a, a sadržaji otvorenog pristupa na DORAS-u nalaze se i na već spomenutom RIAN-u (repozitoriju u otvorenom pristupu). „DORAS makes scholarly information produced in DCU available to the wider academic community and offers greater visibility and higher impact for this material which can be globally accessed over the internet.“⁸⁷ Na stranicama repozitorija poveznica je na izjavu o privatnosti i „kolačićima“ (*DCU Privacy and Cookies statement*).⁸⁸ Na stranici repozitorija pod FAQ nalaze se objašnjenje što je DORAS, koje su prednosti njegove uporabe kao i općenito prednosti otvorenog pristupa. Nadalje navedene su detaljnije „step by step“⁸⁹ upute kao se može učitati rad u repozitorij kao i CC licencije. Repozitorij je vrlo jednostavan za pretraživanje, podijeljen je na pretragu prema fakultetima i centrima, ima predmetno pretraživanje, prema autoru, godini i vrsti publikacije.

Pod poveznicom „Resources“ pretragom je utvrđeno postojanje kataloga, časopisa poredanih abecednim redom, poveznica na baze podataka također abecednim redom, knjige i e-knjige (uočena je brojka od 8000 e-knjiga kojima je pristup omogućen korištenjem korisničkog imena i zaporke, dakle, ne pripadaju traženoj skupini knjiga u otvorenom pristupu). Nadalje, postoji poveznica na pristup disertacijama (ne samo na sveučilištu i u Irskoj, već i u Britaniji, svjetskim sveučilištima engleskog govornog područja a i šire) a povezuje se s repozitorijem DORAS, stoga im je moguće pristupiti, a moguće ih je i spremati na računalo. Disertacije su dostupne i putem digitalne zbirke EThOS⁹⁰ (*Electronic theses online services*). Pronađene su poveznice na novine (zahtijevaju institucijski pristup), na enciklopedije i rječnike dio kojih se nalazi i u otvorenom pristupu te su dostupni i besplatni, vladine publikacije koje se otvaraju

⁸⁶ Usp. URL: <http://www.educationireland.com/en/Where-can-I-study-/View-all-Universities-Colleges/> (29. 3. 2017.)

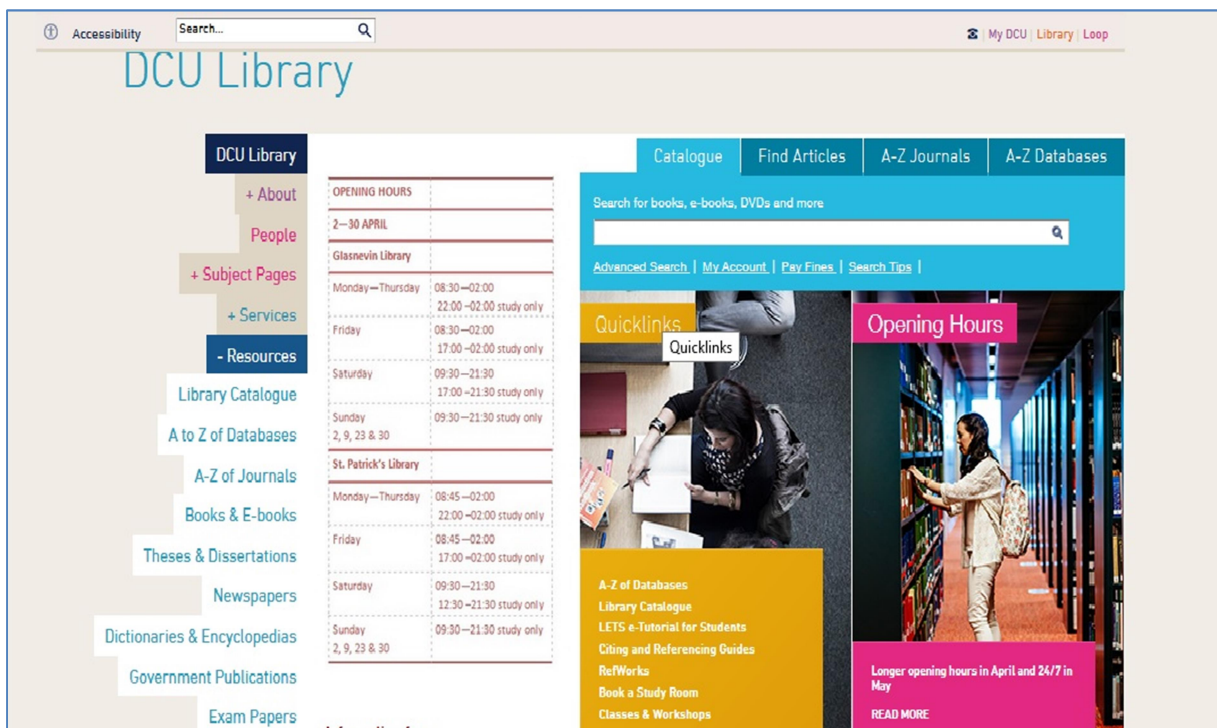
⁸⁷ <http://doras.dcu.ie/>

⁸⁸ <http://www4.dcu.ie/iss/policies/privacy-cookie-statement.shtml>

⁸⁹ <http://doras.dcu.ie/self-deposit.pdf>

⁹⁰ Usp. URL: <http://www.ethos.com/> (4. 9. 2017.)

na službenim stranicama vlade i pružaju uvid u dokumente i ispitne materijale iz prethodnih studijskih godina i moguće ih je otvoriti. Na naslovnici se nalazi i poveznica na IreL – *Irish Research Library*⁹¹ koja nudi pristup časopisima iz društveno-humanističkog područja kao i područja tehnologije i medicine, ali nažalost časopisi nisu u otvorenom pristupu. . Posebna je poveznica „*Classes & Tutorials*“ iz kojega valja izdvojiti *LETS tutorials* – online upute za studente koje ih podučavaju kako locirati, procijeniti i upotrijebiti relevantne informacije. Pristup *LETS Tutorials* moguć je i za studente izvan DCU i licenciran je prema CC BY licenciji, što znači da se dopušta drugima da distribuiraju, mijenjaju i prerađuju neko djelo, čak i u komercijalne svrhe, dokle god navode autora izvornog djela.⁹² Postoje i upute studentima za citiranje, napravljena kao prezentacija i kao pdf inačica. Dostupan je i video materijal za podučavanje o RefWorksu (servisu za organizaciju referenci i citata) kao i *Maths Learning Centre* koji donosi poveznicu na stranicu *Math Tutor*⁹³ na kojoj se nalaze brojni video sadržaji matematičkog gradiva. Pretragom se ne nalaze očekivani proizvodi otvorenog pristupa poput Google Scholar-a, a nema ni naznake postojanja vlastite digitalizirane građe.

Slika 15. Naslovnica web stranice knjižnice DCU

⁹¹ Usp. URL: <http://www.irelibrary.ie/> (4. 9. 2017.)

⁹² Prema URL: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=hr> (4. 9. 2017.)

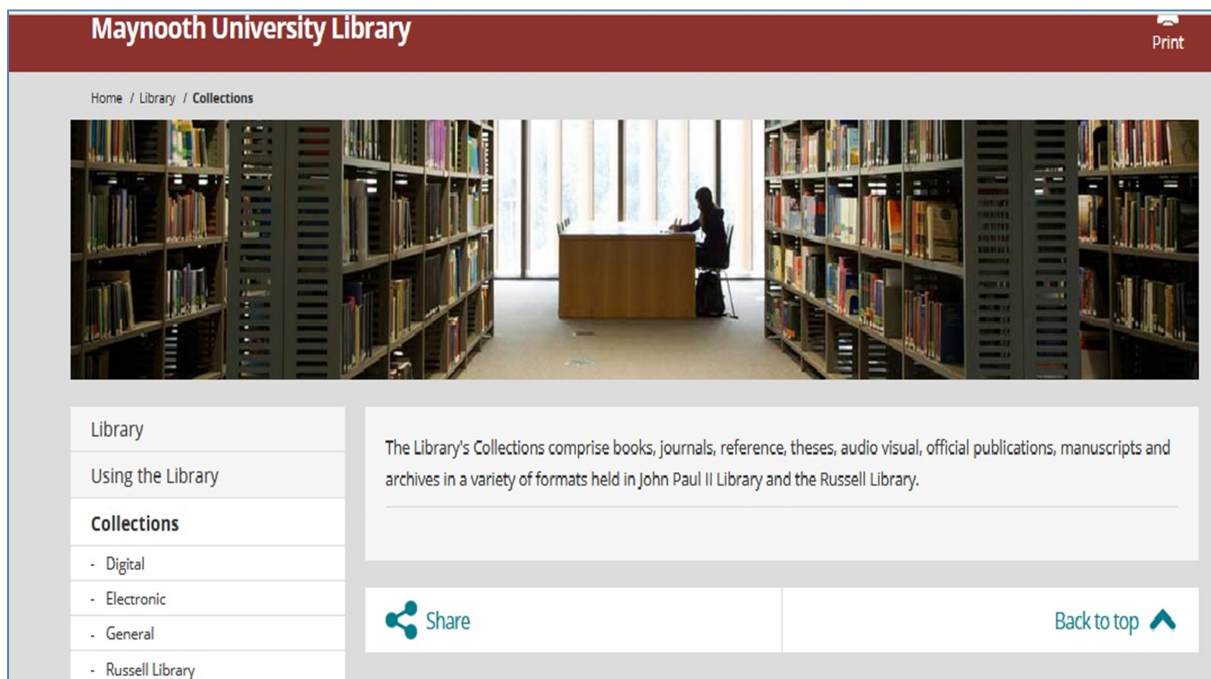
⁹³ Usp. URL:

4.3.2. Knjižnica sveučilišta Maynooth University

Do stranice sveučilišne knjižnice dolazi se s naslovne stranice sveučilišta. Na dnu se nalazi izbornik Library koji otvara *Maynooth University Library*. U izborniku *Collections* (Slika 17.) otvaraju se sve zbirke koje knjižnica posjeduje. To su: Digitalizirana zbirka (*Digital*) sastoji se od audio zapisa i starih rukopisa, koji su dio građe Knjižnice Russel i Ken Saro Wiwa audio arhiva čiji zvučni zapisi se otvaraju na platformi *Sound Cloud*, a postoji i izbornik *Data Resources* koji obuhvaća cijeli niz poveznica na arhive i repozitorije. Za primjer ćemo izdvojiti portal *Data.gov.ie*⁹⁴ koji u četrnaest kategorija donosi cijeli niz podataka od kojih je značajan dio u otvorenom pristupu temeljem CC-BY licencije. Digitalna zbirka (pod nazivom *Electronic*) donosi poveznicu na abecedni popis raspoloživih baza podataka kod kojih nažalost nema naznake postoji li koja baza i u otvorenom pristupu repozitoriju ePrints i eThesis, Kindle naslovima, IreL (*Irish Research Library*), novinama na internetu, izvorima u otvorenom pristupu među kojima RIAN (*Open Access Irish Research Publications*), DART-Europe, DOAJ, OpenAIRE, OAI-PMH, OpenDOAR, Sherpa/Romeo i World Cat, koji ne daje naslove u otvorenom pristupu. Izbornik *General* osim kataloga Library Search (za građu koja nije digitalna) sadrži i zbirku časopisa i službenih publikacija koji su dostupni u digitalnom obliku, a navedeni su kao dio sadržaja digitalizirane građe. Postoji i izbornik *Exam Papers* koji vodi na materijale s prethodno održanih ispita i kojem se

⁹⁴ Usp. URL: <https://data.gov.ie/data> (6. 9. 2017.)

pristupa s korisničkim imenom i zaporkom.

Slika 16. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta Maynooth University

4.3.3. Knjižnica sveučilišta National University of Ireland, Galway (NUI)

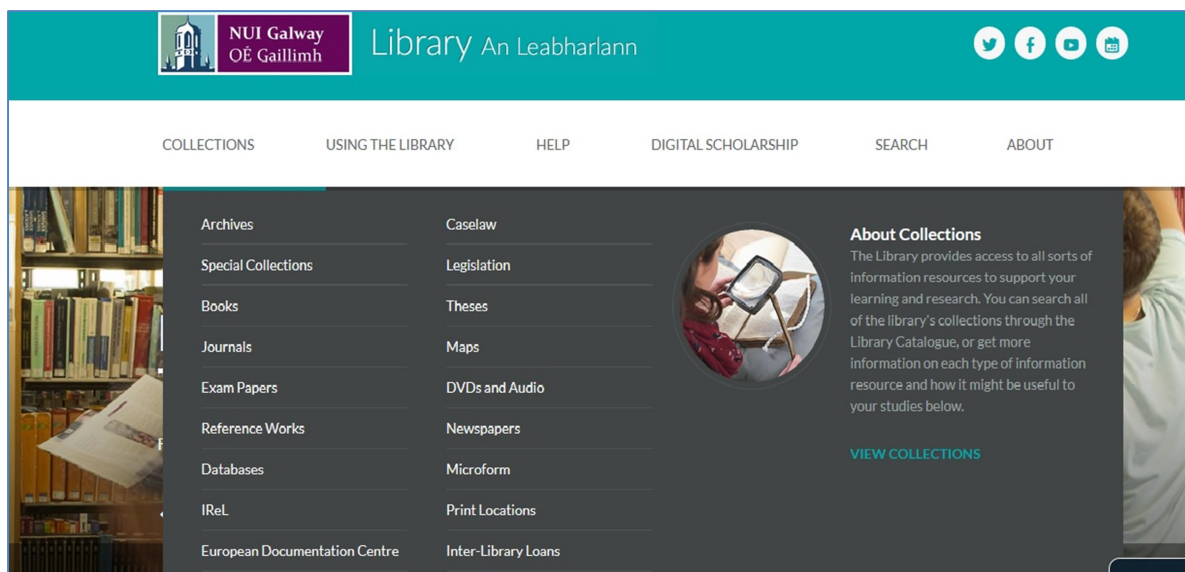
Na vrhu web stranice sveučilišta nalazi se izbornik *Library* koji otvara stranicu ARAN (*Access to research at NUI Galway*). ARAN predstavlja digitalnu zbirku publikacija u otvorenom pristupu, odnosno ima ulogu repozitorija. Na stranici knjižnice vidljiv je izbornik *Collections* u kojem su sadržane sljedeće kategorije: (Slika 18.)

- *Archives* koji obuhvaća digitalizirani arhiv, kazališnu i filmsku zbirku, povijesnu zbirku – on-line izložbu i memorijalni atlas Irske; građa je digitalizirana i dostupna je u otvorenom pristupu. Moguće je pregledati brojne rukopise, fotografije i geografske karte.
- *Special Collections* koje obuhvaćaju karte, novine, rijetke stare knjige, radove i sveučilišnu zbirku, *Books* koji uključuje digitalne knjige za koje je moguća posudba, ali nažalost ne nude se u otvorenom pristupu.
- *Journals* koji nudi pristup ka preko 70 000 časopisa od čega oko 600 u tiskanom obliku;
- *Exam papers* koji uključuje materijale s prošlih ispita, pri čemu je neke moguće čitati i ispisati u PDF formatu;

- *Reference Works*, referentna građa koja uključuje brojne rječnike, enciklopedije i priručnike za koju se u katalogu može pronaći poveznica za online pristup, ali moguće joj je pristupiti samo uz korisničko ime i lozinku.
- *Databases* koje sadrže upute za korištenje i pristup preko knjižničkog kataloga, što je neuobičajeno, ali tako se navodi u kratkom opisu. „*It's very simple. You can access any of the Library's databases just by searching the Library Catalogue.*”⁹⁵ a u istu kategoriju svrstan je i Google Scholar;
- *IreL* (Irish Research e-Library);
- *European Document Centre* koji uključuje knjige i publikacije vezane uz Europske zakone, pravo, bankarstvo i sl.; djela su pregledno navedena u katalogu uz naznaku online pristupa, no moguće im je pristupiti samo uz institucijsku zaporku.
- *Official Publications*,
- *Legislation*,
- *Theses*, i ova poveznica navodi da je ovu građu moguće pronaći putem knjižničkog kataloga, a zamjerka je što im se može pristupiti samo s korisničkim imenom i zaporkom, kao i većini sadržaja koje ova knjižnica sadrži.
- *Maps*,
- *DVDs and Audio*,
- *Newspapers*,
- *Microform*,
- *print Locations*.

Iako je izbornik vrlo pregledan i detaljan, njegovi se sadržaji tek djelomično nude kao materijali otvorenog pristupa.

⁹⁵ Usp. URL: <http://library.nuigalway.ie/collections/databases/> (6. 9. 2017.)

Slika 17. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta NUI Galway

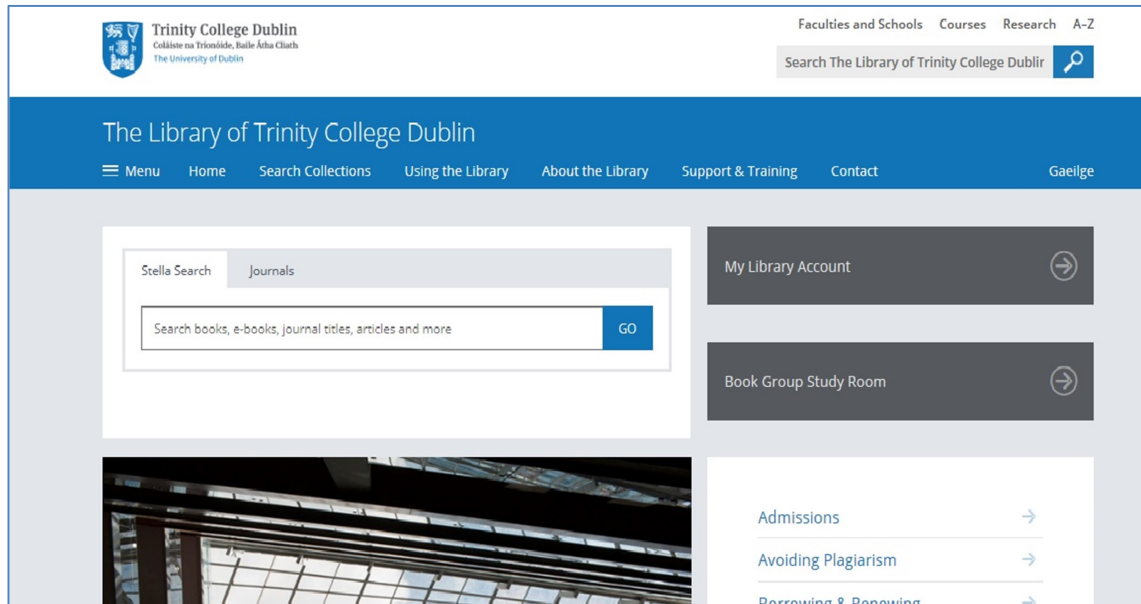
4.3.4. Knjižnica sveučilišta Trinity College Dublin

Do web stranica knjižnice moguće je doći preko izbornika A-Z na vrhu stranice sveučilišta. Otvara se sadržaj koji pod slovom L nudi i poveznicu Library. Na samoj stranici sveučilišta nigdje drugdje nije vidljiva poveznica na knjižnicu. Na početnoj mrežnoj stranici knjižnice vidljiva je traka pretraživača koja odmah nudi pretraživanje knjiga, e-knjiga, časopisa, članaka i dr. (Slika 19.) Poveznica *Search collections* vodi na pretraživanje kataloga, a na raspolaganju su i poveznice na:

- *Browzine*, platformu e-časopisa, aplikacija za mobilne telefone i tablete, a postoji i mrežno mjesto BrowZine⁹⁶ koje nudi časopise u otvorenom pristupu
- *Databases & E-Books* omogućuju pretraživanje abecednim redom ili predmetno pretraživanje, ali nigdje se ne nailazi na podatak postoje li neke od baza u otvorenom pristupu.
- *E-Journals Only* je abecedni popis časopisa kojima je moguće pristupiti iz knjižnice ili koristeći korisničko ime i zaporku.
- *Digital Collections* omogućuje pretraživanje digitaliziranih knjiga, karata, slika, rukopisa i fotografija
- *RIAN (Open Access Irish Research Publications)* repozitorij.

⁹⁶ Usp. URL: <http://browzine.com/libraries/14/subjects> (29. 3. 2017.)

U izborniku *Support & Training* nalazi se detaljna uputa o autorskim pravima, upute za korištenje repozitorija kao i naputak kako se određeno djelo učitava u isti, a za studente su postavljene i online video upute koje podučavaju na koji se način koristi knjižnica, kako se pronalazi željeni materijal (e-knjiga, članak ili disertacija).

Slika 18. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta Trinity College Dublin

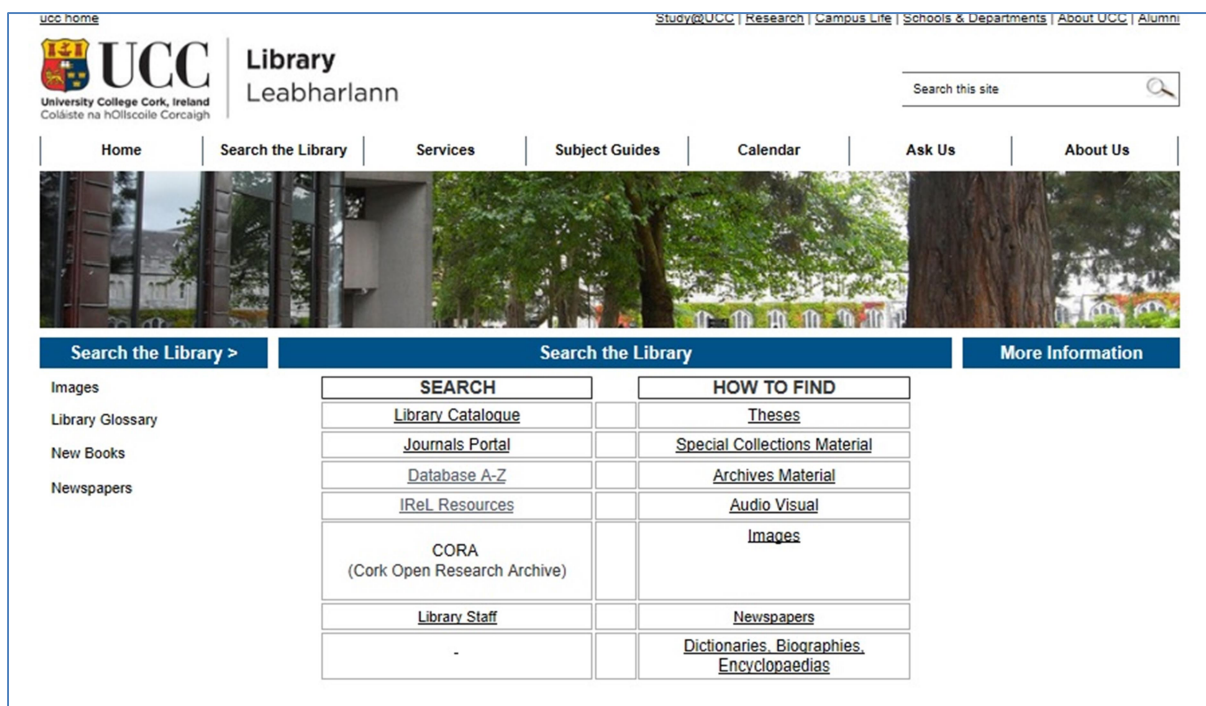
4.3.5. Knjižnica sveučilišta University College Cork (UCC)

Na naslovnoj stranici sveučilišta uočava se poveznica Library koji otvara mrežnu stranicu knjižnice. Na vidljivom je mjestu izbornik *Search the Library* (Slika 20) koji uključuje:

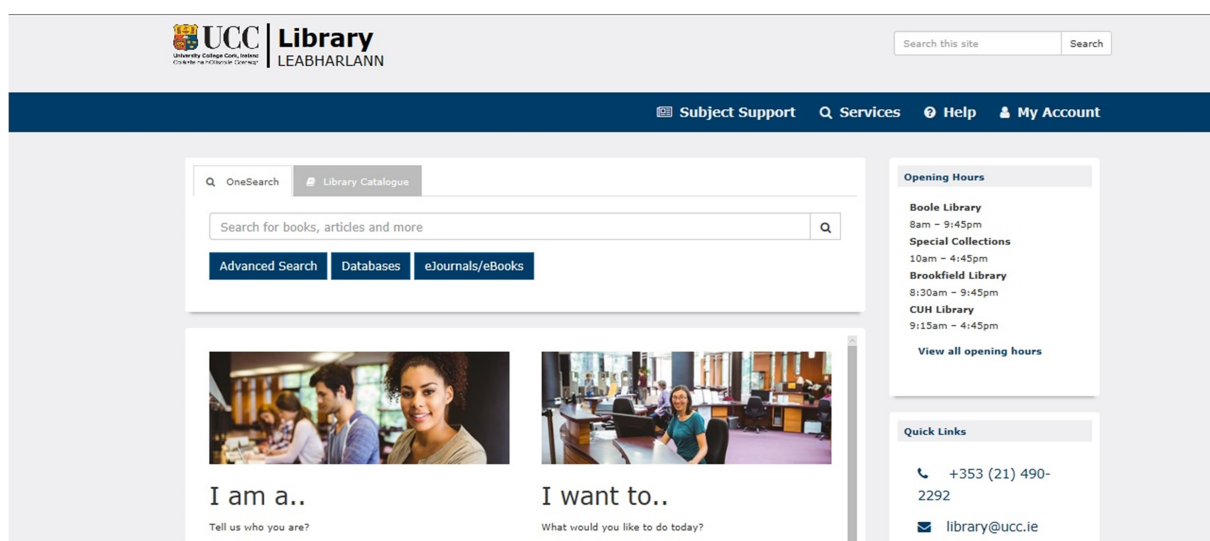
- *Library catalogue*
- *Journals Portal* za koji je potrebna institucijska registracija
- *Databases* - baze podataka koje su navedene prema abecednom redu naslova, Ovaj izbornik nudi još i pretragu EBSCO baza, JSTOR-a, ProQuest baza, Science Direct, Scopus i Web of Science , no ove baze nisu u otvorenom pristupu
- *IreL resources* –(*Irish Research Library*) digitalna knjižnica koja također zahtijeva institucijski pristup i nemoguće je utvrditi postojanje materijala u otvorenom pristupu.

- *CORA (Cork Open Research Archive)* u kojemu je moguće pronaći mnoštvo tekstova (knjige, poglavlja, radovi u časopisima, izvješća, disertacije) od kojih je dio u otvorenom pristupu s mogućnošću preuzimanja u PDF formatu.
- *Archives materijal* - arhivska građa (nije digitalizirana dakle nema otvorenog pristupa)
- *Audio visual* - audio-vizualnu građu kojoj je pristup omogućen korisničkim imenom i zaporkom (no uz navedene podatke o audio materijalu koji knjižnica posjeduje, ponuđene su i poveznice na „*free web sources*“ i „*streaming sites*“ na kojima je moguće preslušavanje audio zapisa
- *Images* – fotografije, kolekcija koja daje poveznicu na *Free Web Resources* na kojoj se nalazi *Google Images* (servis na kojem je moguće pronaći i slobodno koristiti učitane fotografije koje imaju oznaku „*Free to use*“, *Burning Well* – repozitorij fotografija slobodnih za uporabu jer su donirane od strane fotografa, kao još mnoštvo stranica koji imaju fotografije u otvorenom pristupu, ali i stranica poput *Flickr-a* za koji je potrebna registracija (Yahoo besplatna registracija).
- *Newspapers* osigurava poveznice na suvremene mrežne inačice novina, povijesna izdanja, novine na mikrofilmu za koje je, potreban institucijski pristup.
- *Dictionaires, Biographies, Encyclopaedias**Ispitni materijali dostupni su samo uz korištenje knjižničnog PIN-a uz napomenu da vanjskim korisnicima nije dopušten pristup online sadržajima.

*Stranica knjižnice Sveučilišta Cork izmijenjena je u odnosu na priloženu fotografiju (Slika 20.) i na stranici modernijeg dizajna ne nalazi se više ovakav izbornik „*Search the Library*“. Postavljen je izbornik *Subject Support* na kojem se nalazi A-Z index, kao i vodič kroz zbirke. (Slika 21.)

Slika 19. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University College Cork

Slika 20. Novi izgled naslovnice web stranice knjižnice University College Cork

4.3.6. Knjižnica sveučilišta University College Dublin (UCD)

Na mrežnoj stranici sveučilišta poveznica na knjižnicu nalazi se u A-Z popisu web stranica, a knjižnici se može pristupiti i preko Current students → Services → Student services directory → Library. Pretraživanje po izrazu „library“ u naslovu web stranice daje 19 100 rezultata (prvi pronađeni rezultat vodi na sveučilišnu knjižnicu), a ukoliko se izraz „library“ može nalaziti bilo gdje na stranici dobivamo svega 6 150 rezultata (prvi pronađeni

rezultat je UCD Digital Library), što iznenađuje. Iako se knjižnica ne spominje na samoj naslovnoj stranici sveučilišta, očito je da je sveučilište željelo knjižnične zbirke i usluge integrirati što više u različite web stranice, kako bi bile što vidljivije studentima, nastavnicima i istraživačima.

Samo mrežno mjesto knjižnice je bogati izvor najrazličitijih informacija koje su razvrstane u četiri vršne kategorije: *Explore Collections*, *Use the Library*, *Guides & Help*, *Cultural Heritage* te poveznice *Contact Us / About Us* i *A-Z Index*, koje se standardno nude na većini početnih web stranica. Pri traženju materijala u otvorenom pristupu fokusirali smo se na *Explore Collections*, gdje smo očekivali pronaći tematske i institucijske digitalni repozitorije, arhive i baze podataka, kao i časopise i knjige u otvorenom pristupu, te na *Cultural Heritage*, gdje smo očekivali različite zbirke digitalizirane građe knjižnice. Obrazovne materijale tražili smo putem različitih web stranica, koristeći *A-Z Index*, kao i pretraživanjem kataloga. Poveznicu na tražilicu Google Scholar potražili smo putem pretraživanja i *A-Z Index*-a.

Na naslovnici knjižnice nalazi se poveznica na institucijski repozitorij sveučilišta Research Repository UCD koji predstavlja „*digital collection of open access scholarly research publications from University College Dublin. Research Repository UCD collects, preserves and makes freely available publications including peer-reviewed articles, working papers and conference papers created by UCD researchers*“⁹⁷. Stranice repozitorija nude detaljne informacije o tome kako se u repozitorij može učitati rad, kao i o pravima i licencijama, a prisutan je i Open Access Guide koji nastavnike i istraživače podučava o svim prednostima otvorenog pristupa. Repozitorij omogućuje pregledavanje i pretraživanje cijelog repozitorija, a moguće je pristupiti i zasebnim repozitorijima pojedinih ustrojbenih jedinica sveučilišta, kao i repozitoriju disertacija. Važno je napomenuti da postoji i zasebna stranica za pristup disertacijama koja uključuje digitalne zbirke u otvorenom pristupu *EthOS (Electronic theses online services)*, *NLTD (Networked Digital Library of Theses and Dissertations)*, *RIAN (Ireland's national research Portal)*, *DART (Europe E-Theses Portal)*, *Theses Canada portal* i *ProQuest Dissertations and Theses Open* koji donosi cjelovite tekstove u otvorenom pristupu. Pregledavanje UCD repozitorija je moguće prema ustrojbenoj jedinici, naslovu rada, autoru, predmetu, datumu objave i vrsti rada, a na raspolaganju su i odgovarajuće facete. Tako npr. vidimo da je najzastupljeniji autor Adam Carr, najzastupljeniji predmet Irska i mašinsko učenje, u repozitoriju prevladavaju noviji radovi (iako su uključeni radovi od 1962. do danas), a najzastupljenija vrsta radova su radovi u časopisima. Ističe se uključenost repozitorija u

⁹⁷ Research Repository UCD (<http://researchrepository.ucd.ie/>, datum pristupa 3.9.2017.)

tražilicu Google Scholar. Korisnicima je na raspolaganju i statistika korištenja iz koje je vidljivo da repozitorij godišnje ima više od 2 500 000 pretraga i gotovo 400 000 učitavanja cjelovitih tekstova s najviše zahtjeva iz Sjedinjenih američkih država. I hrvatski znanstvenici koriste repozitorij UCD, a statistika bilježi 2 139 učitavanja iz Hrvatske. Ako imamo na umu da je u repozitoriju 7 450 radova vidimo da se sva rad učita prosječno 55 puta što najbolje pokazuje značaj ovog repozitorija i vidljivosti pohranjenih radova.

Knjižnica nudi pristup i brojnim bazama podataka koje je moguće pregledavati i pretraživati po različitim kriterijima. Zanimljivo je da su u baze podataka integrirane i digitalne zbirke knjižnice, no nažalost nije moguće jednostavno izdvojiti baze podataka u otvorenom pristupu. U područje fizike nije npr. uključen ArXiv, ali je u području medicine npr. prisutna Medline baza podataka.

Također na naslovnici nalazi se poveznica na e-Journals koja nudi pristup velikom broju časopisa (ukupan broj nije na raspolaganju), uključujući i časopise u otvorenom pristupu, pa su tako uključeni i svi časopisi DOAJ-a. Časopise je moguće pregledavati prema znanstvenom području. Nažalost ne postoji mogućnost izdvajanja časopisa u otvorenom pristupu. Također iznenađuje da Irska nema niti jedan vlastiti časopis u otvorenom pristupu. Poveznica na e-Books do koje se dolazi putem izbornika ne radi, tj. nudi također časopise, a ne knjige. Pretraživanje časopisa u otvorenom pristupu funkcionalno je putem OneSearch tražilice Summon, ali nije moguće putem online kataloga knjižnice koji očito ne uključuje digitalne časopise u otvorenom pristupu.

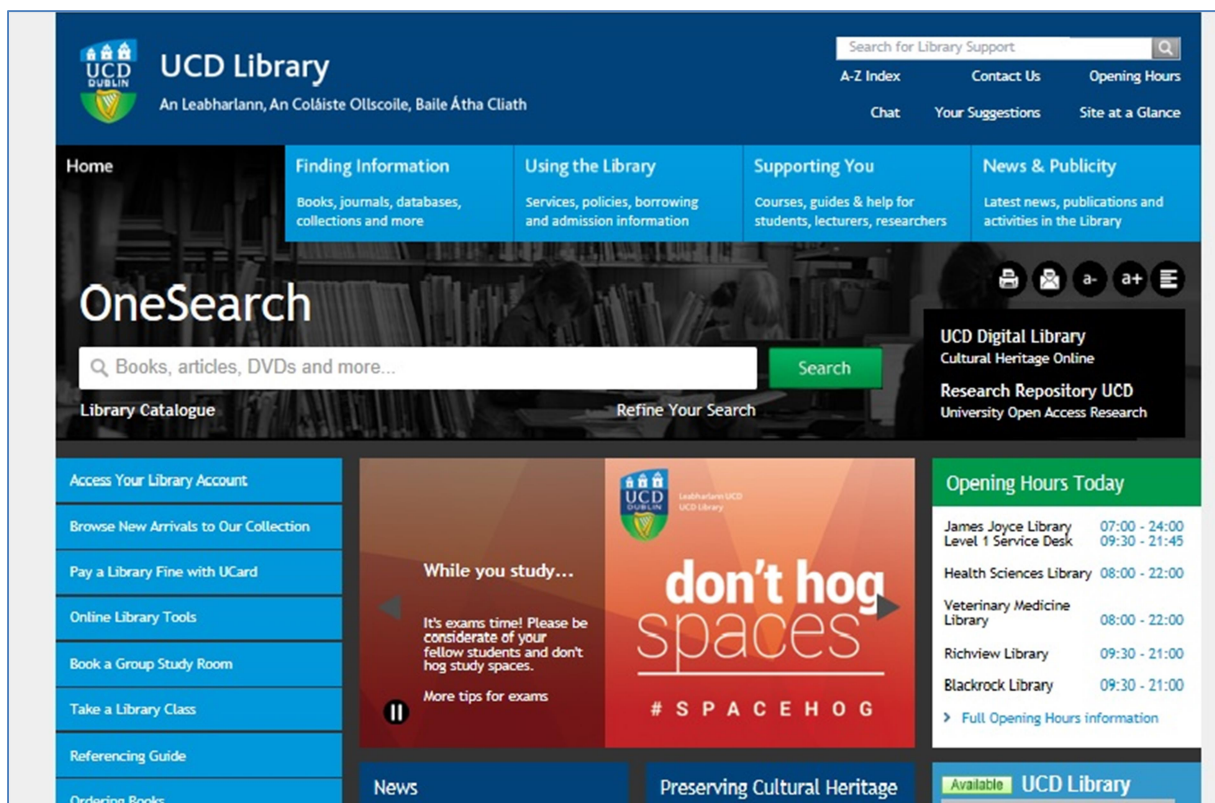
Cultural Heritage uključuje tradicionalne i digitalne materijale prikupljene u različitim knjižnicama sveučilišta i šire:

- *UCD Archives* – tiskane i digitalne arhivske materijale o osnivanju i razvoju moderne Irske i UCD kojima je moguće pristupiti samo iz knjižnice pa se ne mogu smatrati materijalima u otvorenom pristupu;
- *UCD Special Collections (Printed Collections, Archival Collections, Irish Poetry Reading Archive)* – veliki broj digitaliziranih knjiga i drugih materijala (npr. audio zapisi irske poezije), koji su dostupni i putem kataloga;
- *National Folklore Collection* i njena digitalna inačica *Duchas*– zbirka koja uključuje život u Irskoj te tradiciju i narodne običaje, a nudi mogućnost preslušavanja tradicionalnih skladbi, pregledavanja rukopisa, fotografija, video zapisa koje je moguće pohraniti na računalo i

- *UCD Digital Library* – različite digitalne zbirke koje su vezane uz kulturnu baštinu, uključeno je 81 digitalnih zbirki (popis zbirki je u prilogu rada).

Zanimljiv je način kako je UCD knjižnica integrirala tradicionalne i digitalne zbirke, a korisniku je u svakom trenutku jasno na koji način može doći do željenih materijala.

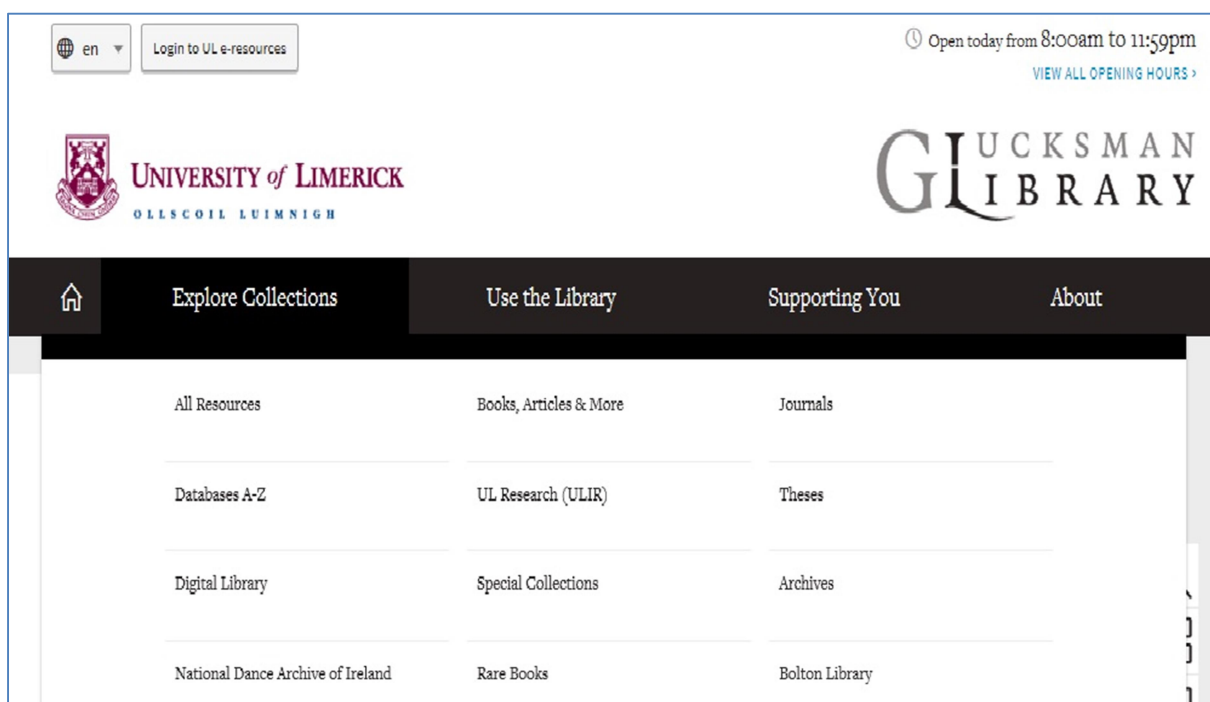
Podrška učenju i pristup obrazovnim materijalima organiziran je kroz zasebnu stranicu Teaching koja je namijenjena nastavnicima, a nudi podršku za te poslove specijaliziranog knjižničara, narudžbu knjiga (udžbenika), mogućnost integriranja materijala u sustav za podršku e-učenju Blackboard, poveznicu na kalendar brojnih seminara i radionica koje organizira knjižnica, te upute za korištenje knjižnice i materijale o akademskoj čestitosti. Knjižnica svojim korisnicima nudi brojne video materijale o bibliometriji, recenzijskom postupku, plagijatorstvu, kritičkom razmišljanju i prosudbi informacija, citiranju literature, pretraživanju i korištenju različitih izvora informacija (Google Scholar, EndNote, JSTOR, CINAHL i dr.). Na raspolaganju je i video koji podučava korisnike o tome kako će učitati svoj rad u institucijski repozitorij sveučilišta.

Slika 21. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University College Dublin

4.3.7. Knjižnica sveučilišta University of Limerick

S web stranice sveučilišta Limerick do stranice knjižnice dolazi se preko izbornika Departments-Research-Library koji se otvara u novoj kartici. Pretragom zbirke otvaraju se izbornici: Databases, Digital Library, National Dance Archive of Ireland, Books, Articles & more, UL Resources, Special Collection, Rare Books, Journals, Theses, Archives i Bolton Library. Izbornik baze podataka otvara 262 baze abecednim redom koje nisu u otvorenom pristupu te zahtijevaju institucijski pristup. Digitalna knjižnica između ostalog daje i poveznicu na Flickr Commons i dostupno je 355 fotografija u 13 albuma. Fotografije je moguće spremiti na računalo ili podijeliti Arhiv plesa donosi popis građe o baletnim umjetnicima i skupinama, pregledno i detaljno predstavljen sadržajima koji se otvaraju u pdf formatu, no samoj građi (pretpostavljamo video zapisima) nije moguće pristupiti. Ne nailazi se na poveznice koje bi na to upućivale. Pretraživanjem knjiga i časopisa vidljiv je znatan broj istih dostupnih u online izdanju, no nažalost pristup je moguć samo s korisničkim računom kao i iz prostora knjižnice. Repozitorij UL Research (ULIR – *University of Limerick Institutional Repository*) donosi materijale s mogućnošću pregleda i spremanja u PDF-u. Posebnim zbirkama i rijetkim knjigama nije moguće pristupiti online, no časopisima i tezama jest. Teze je moguće pronaći pretragom u katalogu ili preko već spomenutog repozitorija ULIR.

Slika 22. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University of Limerick

Sve irske sveučilišne knjižnice imaju svoje repozitorije i svi su materijali koje pohranjuju u otvorenom pristupu (Tablica 8). Detaljan opis repozitorija nalazi se u prilogu 5.

Tablica 8. Prisutnost, veličina i sadržaj sveučilišnih repozitorija na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica *

Sveučilišna knjižnica	Repozitorij	Veličina repozitorija (broj objekata)
Dublin City University	DCU Research Theses DORAS)	6726
Maynooth University	Maynooth University ePrint and eTheses	7519
NUI Galway	ARAN	4120
Trinity College Dublin	TARA	13733
University College Cork	CORA Cork Open Research Archive	3034
University College Dublin	Research Repository UCD	7162
University of Limerick	UL Institutional Repository ULIR	3898

*svi repozitoriji dostupni su na „RIAN, the Irish word for path, your route to Open Access Irish research publications“ URL: <http://rian.ie/en/stats/tableInfo> (22. 8. 2017.)

Također većina knjižnica posjeduju vlastitu digitalnu građu, najčešće dostupnu pod nazivom „Digital Collection“. Digitalne zbirke sadrže audio i notne zapise, rukopise, kartografske materijale, fotografije, video zapise i dr. (Tablica 9)

Tablica 9. Prisutnost, vrsta i obim vlastite digitalne građe na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Vlastita digitalna građa	Vrsta građe	Veličina (obim)	Naziv
DCU	NE			
Maynooth	DA	Audio arhiv, rukopisi		Digital Collection
NUI Galway	DA	Kolekcije		Digital archives
Trinity	DA	Rukopisi, notni zapisi, geografske karte, fotografije	119238	Digital Collections
UCC Cork	NE			
UCD Dublin	DA	Geografske karte, rukopisi, fotografije, video zapisi		UCD Digital Library
Limerick	DA	Članci, arhiv plesa, fotografije (na aplikaciji Flickr)		Digital Library

Probleme pri bilježenju ostalih materijala predstavljala je nemogućnost pristupa materijalima knjižnice, koji je dopušten samo registriranim korisnicima. Obrazovni materijali irskih

knjižnica više su namijenjeni korisnicima/studentima, a velika se pažnja pridaje otvorenim ispitnim materijalima, koji su očito vrlo traženi (Tablica 10).

Tablica 10. Prisutnost vlastitih obrazovnih materijala na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Vlastiti obrazovni materijal	Vrsta obrazovnog materijala	Preuzimanje
Dublin City University	DA	Ispitni materijal prošlih rokova	DA Pdf. format
Maynooth University	DA	Ispitni materijal prošlih rokova	Zahtijeva institucijski pristup
NUI Galway	DA	Ispitni materijal prošlih rokova	DA Pdf. format
Trinity College Dublin	NE		
University College Cork	DA	Ispitni materijal prošlih rokova	Zahtijeva institucijski pristup
University College Dublin	DA	Ispitni materijal prošlih rokova	Zahtijeva institucijski pristup
University of Limerick	NE		

Digitalne inačice odabranih časopisa i novina (National Geographic i Sunday Times) bile su prisutne u svim katalozima, dok je odabrana knjiga (Ulysses) bila na raspolaganju samo u knjižnici Sveučilišta u Limericku (Tablica 11).

Tablica 11. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (digitalni časopisi i knjige) putem knjižničnih kataloga irskih sveučilišnih knjižnica

Sveučilišna knjižnica	Časopisi		Knjige* „Ulysses“
	National Geographic	Sunday Times	
Dublin City University	DA	DA	NE
Maynooth University	DA	DA	NE
NUI Galway	DA	DA	NE
Trinity College Dublin	DA	DA	NE
University College Cork	NE	NE	NE
University College Dublin	DA	DA	NE
University of Limerick	DA	DA	DA (Project Gutenberg)

* bilježila se prisutnost knjige „Ulysses“ Jamesa Joycea za koju je utvrđeno da postoji u digitalnom izdanju na mrežnoj stranici The Project Gutenberg URL:

<https://www.gutenberg.org/files/4300/4300-h/4300-h.htm> (23. 8. 2017.)

Odabrani digitalni udžbenici bili su donekle bolje reprezentirani nego kod hrvatskih knjižnica, no zabilježeno je više slučajeva gdje je tiskani udžbenik bio katalogiziran, ali ne i njegova digitalna inačica koja je bila raspoloživa u otvorenom pristupu online (Tablica 12).

Tablica 12. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (udžbenici i priručnici) putem knjižničnih kataloga irskih sveučilišnih knjižnica*

Sveučilišna knjižnica	Ethics in practice: an anthology, La Follette, Hugh (tiskano izdanje)	Ethics in practice: an anthology, La Follette, Hugh (mrežna inačica)	Social media for academics: a practical guide, Neal, Diane Rasmussen (tiskano izdanje)	Social media for academics: a practical guide, Neal, Diane Rasmussen (mrežna inačica)
Dublin City University	NE	DA	NE	DA
Maynooth University	DA	DA	NE	DA
NUI Galway	DA	DA	NE	NE
Trinity College Dublin	DA	NE	DA	NE
University College Cork	DA	NE	DA	NE
University College Dublin	DA	NE	NE	NE
University of Limerick	DA	NE	DA	NE

*u katalogima su vidljive poveznice za mrežna izdanja, ali da bi se pristupilo materijalu potrebna je registracija

5. Zaključak

Ovim radom istaknuta je uloga i važnost sveučilišnih knjižnica, posebice njihovog novog okruženja, tj. njihovih web stranica. i značaj prisutnosti materijala otvorenog pristupa namijenjenog znanstveno istraživačkom radu koji bi svaka sveučilišna knjižnica trebala ponuditi korisnicima na svojim web stranicama. Dan je pregled zastupljenosti materijala otvorenog pristupa na web stranicama hrvatskih i irskih sveučilišnih knjižnica i utvrđeno je da hrvatske sveučilišne knjižnice na svojim stranicama ipak nedovoljno transparentno donose materijale u otvorenom pristupu, bilo da se radi o vlastitim zbirkama, institucijskim repozitorijima ili pak o obrazovnim materijalima. Do mrežnih sadržaja, ukoliko oni postoje, dolazi se tek nakon pomnijeg pretraživanja i često su „skriveni“ na drugoj ili čak trećoj razini, dok pojedina sveučilišta niti ne donose poveznice na iste. Bilo bi poželjno da svi materijali otvorenog pristupa budu jasno istaknuti, vidljivi, po mogućnosti kategorizirani kao što je to

slučaj s nekim web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica. Kod irskih sveučilišnih knjižnica pravi je užitak pretraživanje svih ponuđenih materijala, dok kod nekih hrvatskih može djelovati frustrirajuća nemogućnost pronalaska traženih sadržaja. Sve hrvatske sveučilišne knjižnice donose poveznice i izbornike za digitalne časopise u otvorenom pristupu i to je pohvalno, jedina zamjerka je njihova nedovoljna uočljivost. Potrebno je posvetiti više pozornosti isticanju materijala otvorenog pristupa, potrebno je ažurnije stvarati i dopunjavati institucijske repozitorije i prionuti stvaranju vlastitih digitalnih zbirki. Knjižnice su davno prestale biti mjesta na kojima korisnik mora biti fizički prisutan, stoga je izuzetno važno da su mu traženi materijali vidljivi, dostupni i nadasve relevantni.

Izvori podataka o sveučilišnim knjižnicama

Agencija za znanost i visoko obrazovanje. URL: <https://www.azvo.hr/index.php/hr/visoko-obrazovanje/visoka-ucilista>

World Universities Search Machine. URL: <http://www.4icu.org/>

Education in Ireland. URL: <http://www.educationinireland.com/en/Where-can-I-study-/View-all-Universities-Colleges/>

Web stranice sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj:

Zagreb: <http://www.nsk.hr/>

Split: <http://www.svkst.unist.hr/>

Osijek: <http://www.gskos.unios.hr/>

Rijeka: <http://www.svkri.uniri.hr/>

Zadar: <http://www.unizd.hr/sveucilisnknjiznica>

Dubrovnik: <http://www.unidu.hr/odjeli.php?idizbornik=41>

Pula: <http://www.skpu.hr/>

Sveučilište Sjever: <https://www.unin.hr/sveucilisna-knjiznica/o-knjiznici/>

Katoličko sveučilište: <http://www.unicath.hr/knjiznica>

Sveučilište Libertas: <http://www.libertas.hr/>

Web stranice sveučilišnih knjižnica u Irskoj:

Dublin City University: <http://www.dcu.ie/library/index.shtml>

Maynooth University: <https://www.maynoothuniversity.ie/library>

National University of Ireland Galway: <http://library.nuigalway.ie/>

Trinity College Dublin: <http://www.tcd.ie/library/>

University College Cork: <http://booleweb.ucc.ie/>

University College Dublin: <http://www.ucd.ie/library/>

University of Limerick: <http://www.ul.ie/library/>

Literatura i digitalni izvori:

1. arXiv. URL: <https://arxiv.org/> (30. 3. 2016.)
2. Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanstvenom znanju. URL: http://eprints.rclis.org/4571/1/prijevod_berlinske_deklaracije.PDF (30. 3. 2016.)
3. Bethesda Statement on Open Access Publishing . URL: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm#note1> (30. 3. 2016.)
4. Borgman, C. L. Scholarship in the digital age: Information, Infrastructure, and the Internet. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. 2007. Str. 101. (URL: https://books.google.hr/books?id=ZDDu3CuzDdMC&pg=PA75&hl=hr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false) (30. 3. 2016.)
5. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> (30. 3. 2016)
6. CARNet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža, Online baze. URL: <https://www.carnet.hr/tematski/onlinebaze/akademski.html> (30.3. 2016.)
7. CORE, Connecting Repositories. URL: <https://core.ac.uk/> (30. 3. 2016.)
8. CORE. URL: <https://core.ac.uk/> (29. 3. 2017.)
9. Creative Commons. URL: <https://creativecommons.org/licenses/by/2.5/hr/> (30. 3. 2016.)
10. CROSBI, Hrvatska znanstvena bibliografija. URL: <http://beta.bib.irb.hr/> (29. 3. 2017.)
11. Dabar, Digitalni akademski arhivi i repozitoriji. URL: <https://dabar.srce.hr/> (29. 3. 2017.)
12. DART, Digital Access to Research Thesis. URL: <http://www.dart-europe.eu/basic-search.php> (30. 3. 2016.)
13. Declarations in support of OA. URL: http://oad.simmons.edu/oadwiki/Declarations_in_support_of_OA (30. 3. 2016.)
14. DOAJ, Directory of Open Access Journals. URL: <https://doaj.org/> (30. 3. 2016.)
15. E-LiS, E-prints in Library and Information Science. URL: <http://eprints.rclis.org/> (30. 3. 2016.)
16. Faletar, S., Golub, K., Sudarevic, A. (2003) Smjernice za izradu mrežnih stranica školskih knjižnica: usporedba hrvatskih i stranih primjera (Guidelines for school library web sites: a comparison).. In: (pp. 75-88). URL: <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:748235/FULLTEXT01.PDF> (13. 7. 2016.)

17. Fuchs. C, Sandoval. M: The Diamond Model of Open Access Publishing: Why Policy Makers, Scholars, Universities, Libraries, Labour Unions and the Publishing World Need to Take Non-Commercial, Non-Profit Open Access Serious/ tripleC 13(2): 428-443, 2013. URL: <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/502/497> (8. 9. 2016.)
18. Google Books. URL: <https://books.google.hr/> (30. 3. 2016.)
19. Google Scholar. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/573704.GOOGLE_SCHOLAR.doc autor: N Frančula (8. 9. 2016.)
20. Hebrang Grgić, I. Otvoreni pristup – deus ex machina za izdavaštvo znanstvenih časopisa. URL: <http://libellarium.org/index.php/libellarium/rt/printerFriendly/228/332> (30. 3. 2016.)
21. Hebrang Grgić, I. Kriza izdavaštva znanstvenih časopisa.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 47, 1-2 (2004)
22. Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo, Prvo elektroničko izdanje (prema tiskanom izdanju iz 2009.), Verzija 1.3. URL: <https://core.ac.uk/download/files/418/11890907.PDF> (30. 3. 2016.)
23. Hrčak, Portal znanstvenih časopisa republike Hrvatske. URL: <http://hrcak.srce.hr/> (29. 6. 2016.)
24. Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu. URL: <http://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija> (30. 3. 2016.)
25. IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/news/documents/ifla-statement-on-open-access.PDF> (30. 3. 2016.)
26. Jeffery. K.G. Open Access: An Introduction. // Ercim News 64 (2006). URL: http://www.ercim.eu/publication/Ercim_News/enw64/jeffery.html (30. 3. 2016.)
27. Katica Tadić, Rad u Knjižnici: priručnik za knjižničare. URL: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pogl1.htm#1> (30. 3. 2016.)
28. Kovačević, D., J. Lasić-Lazić, J. Lovrinčević. Školska knjižnica – korak dalje. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Altagama, 2004. Str. 58.
29. Lazzarich, L. Koliko web stranice knjižnica mogu pomoći ili odmoći u promidžbi? // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 46 (2003[i.e. 2004]), 3/4 ; str. 119-124.

30. Open Access – Opportunities and challenges – A handbook. Str. 124. URL:
http://unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Kommunikation/Handbook_Open_Access_English.PDF (30.3. 2016.)
31. Open DOAR, The Directory of Open Access repositories. URL:
<http://www.openoar.org/> (30. 3. 2016.)
32. Otvoreni pristup i otvoreni obrazovni sadržaji. URL:
http://www.srce.unizg.hr/fileadmin/Srce/dokumenti/srce_novosti/Novosti_PDF/sn45.PDF (30. 3. 2016.)
33. Project Gutenberg. URL: <http://www.gutenberg.org/> (13. 7. 2016.)
34. SRCE, Sveučilišni računski centar. URL: <http://www.srce.unizg.hr/> (30. 3. 2016.)
SRCE Novosti. URL: <http://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/otvoreni-pristup/sn45.PDF> (30.3. 2016.)
35. Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj. URL:
https://www.fer.unizg.hr/download/repository/Standardi_za_visoko%C5%A1kolske_knji%C5%BEnice_u_RH_iz_1990.PDF (30.3. 2016.)
36. Šember. M. Vrijednovanje biomedicinskih časopisa u otvorenom pristupu s pomoću citatnih pokazatelja. URL: <http://ark.mef.hr/OP.htm> (30. 3. 2016.)
37. The Hague Declaration. URL: <http://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/> (30.3. 2016.)
38. UNESCO-ov manifest za školske knjižnice. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Unesco-ov-manifest-%C5%A0K.PDF> (29. 3. 2016.)
39. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html> (30. 3. 2016.)

The presence of open access material on the web pages of university libraries

Abstract

This paper is about analyzing the presence of open access content on the websites of university libraries. Theoretical part of the paper explains the term open access of scientific information as well as its importance for the research community. Initiatives and documents that encourage the development of an open approach and the forms of its realization are mentioned: the Green Way (self-promotion and network repository construction) and the Golden Way (publication in journals which are in open access). Different ways of financing open access as well as copyright issues are explained. An analysis of the availability of open access material on the websites of Croatian and Irish university libraries was made. Eight websites of six public and two private universities from Croatia and seven Irish universities. To summarize, the results are better when looking at Irish universities, as expected, and according to the analysis these are the results for Croatian university libraries: presence of university repositories 9/10, presence of their own digital material 5/10, presence of educational material 7/10, searchable open access material through library catalogs (e magazines 7/10, e books 0/10, printed textbooks 7/10, online editions 4/10, published manuals 6/10, online editions 0/10). The data for Irish university libraries websites is as following: presence of university repositories 7/7, presence of their own digital material 5/7, presence of educational material 5/7, searchable open access material through library catalogs (e-magazines 6/7, e-books 1/7, printed textbooks 6/7, online editions 3/7, published manuals 3/7, online editions 2/7).

Keywords: open access, open access materials, university libraries, copyright

Popis slika

Slika 1. Putevi otvorenog pristupa (preuzeto s web stranica Sveučilišta u Birminghamu).....	14
Slika 3. Sažetak licencije Creative Commons 2.5 Hrvatska	19
Slika 4. „Zbirke“ na web stranici Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu	30
Slika 5. Digitalne zbirke NSK na web stranici Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu..	31
Slika 6. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Splitu	32
Slika 7. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice GISKO	33
Slika 8. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Rijeci	35
Slika 9. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Zadru	36
Slika 10. Naslovnica web stranice Knjižnice za društvene znanosti Sveučilišta u Dubrovniku	37
Slika 11. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice u Puli	38
Slika 12. Poveznice na digitalni sadržaj	38
Slika 13. Naslovnica web stranice Sveučilišta Sjever - poveznica na Sveučilišnu knjižnicu..	39
Slika 14. Naslovnica web stranice Sveučilišne knjižnice Hrvatskog katoličkog sveučilišta...	40
Slika 15. Naslovnica web stranice Sveučilišta Libertas, poveznica na Online baze podataka	41
Slika 16. Naslovnica web stranice knjižnice DCU	47
Slika 17. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta Maynooth University.....	49
Slika 18. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta NUI Galway.....	51
Slika 19. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta Trinity College Dublin	52
Slika 20. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University College Cork.....	54
Slika 21. Novi izgled naslovnice web stranice knjižnice University College Cork.....	54
Slika 22. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University College Dublin.....	57
Slika 23. Naslovnica web stranice knjižnice sveučilišta University of Limerick	58

Popis tablica

Tablica 1. Usporedba broja stanovnika i sveučilišta Hrvatske i Irske (prema podacima http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/ na dan 29. 3. 2017.)	26
Tablica 2. Popis sveučilišnih knjižnica uključenih u analizu.....	27
Tablica 3. Prisutnost, veličina i sadržaj sveučilišnih repozitorija na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica	41
Tablica 4. Prisutnost, vrsta i obim vlastite digitalne građe na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica*	42
Tablica 5. Prisutnost obrazovnih materijala na web stranicama hrvatskih sveučilišnih knjižnica	43
Tablica 6. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (digitalni časopisi i knjige) putem knjižničnih kataloga hrvatskih sveučilišnih knjižnica.....	44
Tablica 7. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (udžbenici i priručnici) putem knjižničnih kataloga hrvatskih sveučilišnih knjižnica.....	45

Tablica 8. Prisutnost, veličina i sadržaj sveučilišnih repozitorija na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica *	59
Tablica 9. Prisutnost, vrsta i obim vlastite digitalne građe na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica	59
Tablica 10. Prisutnost vlastitih obrazovnih materijala na web stranicama irskih sveučilišnih knjižnica	60
Tablica 11. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (digitalni časopisi i knjige) putem knjižničnih kataloga irskih sveučilišnih knjižnica	60
Tablica 12. Pretraživost materijala otvorenog pristupa (udžbenici i priručnici) putem knjižničnih kataloga irskih sveučilišnih knjižnica*	61

Prilozi

1. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

a) Zbirke prema vrsti građe

Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu					
Vrsta	Broj povezanih zapisa	Slobodan pristup	Javno dobro	Djelo siročje	Imenovanje (CC BY NC-ND) ⁹⁸
Knjige*	776	367	9	1	28
Vizualna građa**	2425	1217	3		
Kartografska građa***	1731	782			
Glazbena građa****	491	248			
Rukopisi*****	81	50	7		
Ukupno	5504	2664	19	1	28

*knjige, knjige (1835.-1940.), stara knjiga, disertacije, inkanubula, e-knjiga

**crteži, razglednice, plakati, grafike, exLibris, strip

***karte, planovi i nacrti, rukopisne karte, grafike, atlasi

****glazbena građa, rukopisne note, gramofonske ploče 78 o/min, tiskane note, digitalne note, zvučna građa, CD, rukopisi

*****pisma, razglednice, rukopisne note, glazbena građa, vizualna građa

⁹⁸ Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Bez prerada
dostupno na URL: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/hr/> (23. 8. 2017.)

b) Zbirke prema nazivu

Naziv zbirke	Broj povezanih zapisa	Otvoreni pristup
Adrianskoga mora sirena : digitalna zbirka knjiga o hrvatskoj obali Jadrana	208	106
Biblioteka R. Ž. Franjetića	288	73
Bibliotheca Zriniana	3	2
Crkvene pjesmarice	17	6
Digitalna zbirka djela Antuna Gustava Matoša	18	8
Digitalna zbirka djela Ruđera Boškovića	39	18
Disertacije Sveučilišta u Zagrebu (1880.-1952.)	101	48
Dječja književnost	7	5
Europa čita = Reading Europe: European culture through the book	72	34
Flora Croatica	2	1
Fonoteka Čapka	142	71
Gajeva knjižnica	46	16
Građa iz stilskog razdoblja secesije	22	11
Grafička zbirka NSK	2311	1162
Gramatike hrvatskoga jezika	33	21
Incunabula Croatica	85	30
Izdanja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu	204	26
Karte i planovi 19. stoljeća	81	40
Knjižnica bana Tomašića	2	1
Opći fond NSK	50	27
Ostavština Antun Dobronić	2	1
Ostavština Blagoja Berse	26	13
Ostavština Božidara Širole	4	2
Ostavština Ferdo Livadić (F. Kuhač)	20	10
Ostavština Fortunata Pintarića	6	2
Ostavština Franje Ksavera Kuhača	84	28
Ostavština Ivan Padovca (F. Kuhača)	98	36
Ostavština Ivana Brkanovića	2	1
Ostavština Ivana Zajca, ml.	18	9
Ostavština Miroslava Krleže	6	2
Ostavština Nikole Strmića	8	4
Ostavština obitelji Cattani	12	4
Pjesmarice 19. stoljeća	57	11
Rukopisne karte Hrvatske	358	105
Stare karte Hrvatske	536	250
Stari atlasi	14	1
Zbirka crteža 19. stoljeća	50	18
Zbirka crteža 20. stoljeća	72	29
Zbirka grafika 19. stoljeća	4	2
Zbirka muzikalija i audiomate rijala NSK	503	242
Zbirka Novak	710	338
Zbirka plakata	487	241
Zbirka planova i nacrti osječke Tvrđe	282	71
Zbirka razglednica	1406	703
Zbirka rukopisa i starih knjiga NSK	230	121
Zbirka stranih crteža i grafika	262	131
Zbirka zemljovida i atlasa NSK	1731	782
Zvuci prošlosti	13	5
	Ukupno	4868

2. Digitalne zbirke Sveučilišne knjižnice u Splitu

Digitalne zbirke Sveučilišne knjižnice u Splitu		
Novine	Svezaka	Otvoreni pristup
Dalmatinski fizkulturnik	10	10
Duje Balavac	33	33
Jadranski dnevnik	1215	1215
Novo doba	6521	6521
Novo doba za djecu	153	153
Ukupno	8028	8028

3. Digitalne zbirke Sveučilišne knjižnice u Rijeci (Riječke novine)

Naslov	Članci u novinama	Članci u novinama u otvorenom pristupu
Eco del litorale ungarico (1843)	310	310
Fiumaner Zeitung (1867)	19	19
Gazzetta di Fiume (1860)	281	281
Gazzetta di Fiume (1867)	19	19
Giornale di Fiume (1865)	53	53
Giornale di Fiume (1870)	304	304
L'Eco di Fiume (1858)	255	255
La Varieta (1882)	300	300
Neven (1852)	38	38
Sloboda (1878)	133	133
Studio e Lavoro (1876)	156	156
Ukupno	1868	1868

4. Digitalne zbirke Sveučilišne knjižnice u Puli

Digitalna građa Sveučilišne knjižnice u Puli otvara se na portalu Istarske novine online
URL: <http://skpu.unipu.hr/ino/> (22. 8. 2017.)

Vrsta građe	Članci u novinama	Članci u novinama u otvorenom pristupu
Istarske novine	22	22
Časopisi	8	8
Godišnjaci	60	60
Ostala građa	2	2
Ukupno	92	92

5. Sadržaj repozitorija irskih sveučilišnih knjižnica prema vrsti

Sveučilište	Knjiga	Poglavlje u knjizi	Konferencijski prilog	Članak iz novina/magazina	Doktorska disertacija	Članak iz časopisa	Diplomski rad (istraživački)
Dublin City University	17	200	2382		1720	1473	715
Maynooth University	35	722	753		571	4492	322
NUI Galway	20	168	690	117	867	1818	
Trinity College Dublin	36	244	1453		1995	8684	1
University College Cork	14	119	317	12	587	1845	
University College Dublin	42	537	1277	36	43	3582	4
University of Limerick	21	149	779	23	507	1770	314

5. Sadržaj repozitorija irskih sveučilišnih knjižnica prema vrsti (nastavak)

Sveučilište	Diplomski rad (nastavni)	Multimedija	Ostalo	Patent	Izvešće	Prikaz	Radni dokumenti	Ukupno
Dublin City University			12		79		128	6726
Maynooth University			206		418			7519
NUI Galway			29		182	36	193	4120
Trinity College Dublin			647		400	45	152	13733
University College Cork			79		43	10	8	3034

Sveučilište	Diplomski rad (nastavni)	Multimedija	Ostalo	Patent	Izvešće	Prikaz	Radni dokumenti	Ukupno
University College Dublin			20		232	43	1346	7162
University of Limerick	58		136		89	12	40	3898